

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
CYRILOMETODĚJSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Katedra liturgické teologie

Katolická teologie

Vojtěch Radoch

Slavnost velikonoční svíce

Diplomová práce

Vedoucí práce: doc. Ing. Pavel Kopeček, Th.D.

Olomouc 2019

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a použil jsem jen uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 25. března 2019

Vojtěch Radoch

Rád bych poděkoval vedoucímu diplomové práce doc. Ing. Pavlu Kopečkovi, Th.D., za rady, korektury a přátelský přístup. Dále bych chtěl poděkovat Milanu Mašterovi za pomoc s překlady a faktické připomínky. Dík patří také Kateřině Pěňčíkové za pomoc s překladem z němčiny a velký dík patří Mgr. Janě Březinové a Mgr. Zdeňce Ryškové za jazykovou korekturu. Také děkuji všem, kdo mě podporovali během psaní této práce.

Obsah

Úvod.....	6
1. Slavnost velikonoční svíce.....	8
1.1. Od žehnání ohně k velikonočnímu chvalozpěvu	8
1.2. Etapy vývoje slavnosti světla.....	10
1.2.1. Svědectví starověku	10
1.2.2. Lucernarium v období středověku až do liturgické reformy Pia XII.	12
1.3. Exsultet	17
1.3.1. Historický vývoj	17
1.3.2. Struktura Velikonočního chvalozpěvu	19
2. Srovnání různých verzí Exsultetu se stávající v Českém misálu	23
2.1. Text velikonočního zpěvu ze 6. století dochovaný v italské Pavii	23
2.2. Text velikonočního zpěvu pocházející ze Severní Afriky ze 6. století.....	25
2.3. Exsultet pocházející ze 6. století z Milána	27
2.4. Irský velikonoční zpěv pocházející ze 7. století	29
2.5. Velikonoční zpěv dochovaný v Gelasiánském sakramentáři ze 7. století	30
2.6. Exsultet dochovaný v jihoitalském Beneventu ze 7. století.....	32
2.7. Text španělského zpěvu pocházející z 8. století a následujících.....	33
2.7.1. Požehnání lampy v sakristii	34
2.7.2. Požehnání svíce v sakristii	34
2.7.3. Požehnání lampy v chóru.....	34
2.7.4. Požehnání svíce v chóru.....	35
2.8. Text Lyonského velikonočního zpěvu z 9. století	35
2.9. Shrnutí	36
3. Teologie Slavnosti velikonoční svíce	38

3.1. Plamen ohně – světlo Kristovo	39
3.2. Velikonoční svíce – ohnivý sloup vedoucí lid.....	40
3.2.1. Kříž	40
3.2.2. Alfa i Omega	41
3.2.3. Teologie dějin – rok jako velmi malá část dějin	42
3.2.4. Pět kadidlových zrn – pět ran Kristových.....	44
3.2.5. Světlo osvětlující každou temnotu.....	45
3.3. Exsultet iam angelica turba caelorum – Velikonoční chvalozpěv.....	45
3.3.1. Jásejte a radujte se andělé, země, Církvi, drazí bratři!	46
3.3.2. Děkuvzdání	48
3.3.3. Pascha.....	49
3.3.4. Přejít Rudým mořem – předobraz křtu.....	50
3.3.5. Kristus vítěz rozlamující pouta smrti.....	51
3.3.6. Otcovská dobrota zachraňující služebníka.....	52
3.3.7. Felix culpa	53
3.3.8. Opěvování noci.....	54
3.3.9. Svíce přinášená jako nekrvavá oběť	55
3.3.10. Jitřní Vládce světla.....	57
3.4. Amen	58
Závěr	59
Anotace	61
Summary	62
Seznam použitých zkratk	63
Bibliografie	64

Úvod

Jádrem liturgického roku je velikonoční triduum, kdy se vtělené Slovo, pravý Beránek, vydává, aby přinesl výkupnou oběť Bohu Otci, aby odčinil urážku Boha, kterou člověk spáchal svým hříchem. Každý rok máme možnost být vtaženi do této události naší spásy. Poté, co si připomeneme v obřadech Zeleného čtvrtku a Velkého pátku Ježíšovo utrpení a na Bílou sobotu bdíme u jeho hrobu, přicházíme po západu slunce, když končí sobotní den, abychom bděli a radovali se z velikých Božích skutků, které učinil pro naši spásu. Slavíme velikonoční vigiliu, která má čtyři části: Slavnost velikonoční svíce, Bohoslužbu slova, Křestní bohoslužbu a Slavení eucharistie.

Již od svého dětství jsem byl fascinován krásou a oslnivostí těchto oslav vzkříšení a krásou liturgie velikonoční vigilie. Poté, co jsem coby kantor zpíval ve své farnosti Velikonoční chvalozpěv, ve mně uzrálo rozhodnutí pojednat o tématu velikonoční vigilie ve své diplomové práci. Původně jsem se chtěl věnovat pouze Velikonočnímu chvalozpěvu, neboť tematika velikonoční vigilie je velmi široká a obsahově bohatá. V době shromažďování podkladů a pramenů k této práci však byla vydána publikace Radka Tichého s názvem Exsultet. Její obsah, se až příliš shodoval se strukturou připravované práce, což mě sice ujistilo, že jsem šel správným směrem, ale bylo jasné, že se musím vydat jinou cestou. Proto jsme po poradě s vedoucím práce rozšířili horizont této práce na celou první část velikonoční vigilie, tedy Slavnost velikonoční svíce.

Člověk dnešní doby, zahlcen mnohými technologiemi a přehlcn informacemi, se může velmi lehce ztratit v obřadech Velikonoc a jejich symbolice a může u něj dojít k nepochopení a povrchnímu prožití těchto svátků, aniž by do slaveného tajemství hlouběji pronikl. Cílem naší práce je tedy projít celou první část velikonoční vigilie krok za krokem a poukázat na její bohatou symboliku. Očekáváme také, že tato práce může přispět k hlubšímu prožití velikonočních událostí tomu, kdo ji bude číst. Při práci chceme čerpat především z historických pramenů, ale také z bohatství spirituálního dědictví církve.

V první kapitole pojednáme o historii a struktuře Slavnosti velikonoční svíce. Nejprve se zaměříme na žehnání ohně, a poté na Velikonoční chvalozpěv. V druhé kapitole prozkoumáme jednotlivé „chvály velikonoční svíce“, které se nám dochovaly na různých místech a vznikaly přibližně ve stejné době jako námi používaný galikánský Exsultet. Tyto chvály budeme srovnávat především s chvalozpěvem v dnešní době užívaným, ale také mezi sebou. Ve třetí kapitole bychom se rádi věnovali teologii Slavnosti velikonoční svíce, která obsahuje nepřehledné množství symbolů.

K tématu naší práce již existují publikace nebo odborné články, které se však věnují pouze fragmentům první části velikonoční vigilie. Žehnáním ohně a přípravou svíce se zabývají především různé liturgické publikace nebo liturgické slovníky, které však o problematice pojednávají velmi povrchně. Téma chvalozpěvu je důkladně rozebráno v publikaci Exsultet od Radka Tichého v české literatuře a v různých dílech zahraničních autorů, ze kterých budeme také vycházet.

1. Slavnost velikonoční svíce

1.1. Od žehnání ohně k velikonočnímu chvalo zpěvu

Bílá sobota, ač je často spojována s velikonoční vigilií, je skutečně aliturgickým dnem, kdy se neslouží ani mše, ani jiná liturgie.¹ V historii si můžeme sice povšimnout různého způsobu slavení v různých hodinách dne², ale de facto je velikonoční vigilie již liturgií neděle Zmrtvýchvstání³, a proto je dnes kladen důraz na to, aby se začala slavít až po západu slunce a skončila před svítáním.⁴ Liturgie světla (jak bývá Slavnost velikonoční svíce někdy označována) je vlastně dávné lucernarium, které se slavilo častěji před večerní nebo noční bohoslužbou.⁵ Z prastaré tradice je tato noc zasvěcena Pánu. Vigilie, která se v ní slaví, připomíná svatou noc, kdy Pán vstal z mrtvých, a je považována za „matku posvátných vigilií“. V ní totiž církev s bdělostí očekává vzkříšení Pána a slaví svátosti uvádějící do křesťanského života.⁶ Obnovená liturgie velikonoční noci sestává ze slavnosti světla (Slavnosti velikonoční svíce), bohoslužby slova, křestní bohoslužby a slavení eucharistie.

Slavnost světla začíná žehnáním ohně, přípravou a zapálením velikonoční svíce jakožto „světla Kristova“ („Lumen Christi“).⁷ Toto se děje mimo chrám, v němž se vigilie slaví. Kněz začne obvyklým způsobem a krátce věřící uvede do slavení. Vysvětluje, proč je tato noc tak významná, proč křesťané na světě bdí a modlí se, že slaví Kristovo vítězství nad smrtí, které je i naším vzkříšením. Následuje požehnání ohně, od kterého bude velikonoční svíce zapálena. Při tomto požehnání dělá celebrant nad ohněm znamení kříže. Oheň hraje velikou úlohu v životě člověka blízkého

¹ POKORNÝ, Ladislav. *Obnovená liturgie*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1976, s. 208.

Výjimku tvoří liturgie hodin, která se slaví i v tento den. Modlitbu před spaním se však modlí pouze ti, kdo se nezúčastní slavení velikonoční vigilie.

² Srov. TICHÝ, Radek. *Exsultet: historie a liturgie velikonočního chvalo zpěvu*. Praha: Krystal OP, 2018, s. 14–27.

³ 4. Mše slavená v noci, i kdyby to bylo před půlnocí, patří už k neděli Zmrtvýchvstání. (*Český misál*. ed. 2015, Neděle Zmrtvýchvstání Páně, Velikonoční vigilie, č. 4.)

⁴ 3. Všechny obřady velikonoční vigilie se konají v noci. Ať nezačínají před začátkem noci a skončí před svítáním. (*Český misál*. ed. 2015, Neděle Zmrtvýchvstání Páně, Velikonoční vigilie, č. 3.)

⁵ POKORNÝ, Ladislav. *Světlo svátostí a času: tajemný svět svátostí : posvěcený čas*. 2., upravené vyd. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1981, s. 107.

⁶ CONGREGATIO DE CULTU DIVINO ET DISCIPLINA SACRAMENTORUM. *Oběžník příprava na velikonoční svátky a jejich slavení*, s.20–21.

⁷ ADAM, Adolf. *Liturgika: křesťanská bohoslužba a její vývoj*. Vyd. 2. Přeložil Václav KONZAL, přeložil Pavel KOUBA. Praha: Vyšehrad, 2008, s.363.

přírodě jakožto živel rozjasňující, zahřívající a očišťující.⁸ Podle původně franckého obyčeje (pravděpodobně ještě s irskými kořeny) se vykřesával nový oheň z kamene (symbol Krista)⁹ a později byl speciálně žehmán.¹⁰ Tento oheň symbolizuje zmrtvýchvstalého Krista, světlo, jež zazářilo ze skály hrobu, jak bude pojednáno níže.

Význam velikonoční svíce je možno zdůraznit vyrytím kříže, písmen alfa a omega, letopočtu a zasazením pěti kadidlových zrn.¹¹ Velikonoční svíce opatřená křížem, kadidlovými zrny, letopočtem s písmeny alfa a omega je symbolem vzkříšeného Krista.¹² Poté, co je velikonoční svíce (paškál) zapálena od požehnaného ohně, je přinášena v průvodu do ztemnělého chrámu za trojího zpěvu jáhna nebo kněze „Světlo Kristovo“ a odpovědi lidu „Chvála tobě, Pane“. Průvod za velikonoční svící upomíná na ohnivý sloup, v němž Hospodin v noci předcházel Izrael vycházející z otroctví a ukazoval mu cestu ke svobodě.¹³ Po druhém zpěvu, který je u dveří kostela, si všichni rozsvítí svíčky od velikonoční svíce a jeden od druhého. „Světlo se tak působivě šíří mezi lidmi a osvětluje setmělý prostor. Každý z přítomných se tak stává příjemcem světla, nositelem světla a tím, kdo světlo předává dále. Potemnělý chrám může být i symbolem hrobu či světa bez lásky, do kterého se postupně šíří světlo a láska Vzkříšeného.“¹⁴

Po třetím zpěvu, když dojde jáhen před oltář, se rozsvítí všechna světla v kostele (kromě oltářních svící)¹⁵. Jáhen odloží velikonoční svíci na připravený svícen, který má být umístěn uprostřed presbytáře nebo vedle ambonu. Kněz nasype kadidlo

⁸ BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*. Praha: Vyšehrad, 2008, s. 333.

⁹ Kámen je vnímán jako symbol Krista – kámen úhelný. Srov. Ef 2,20; Žlm 118,22. Ve středomoří probíhalo zapalování ohně od zapadajícího Slunce – Krista, za pomoci optických sklíček.

¹⁰ BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*. Praha: Vyšehrad, 2008, s. 333.

¹¹ Kněz při tom říká: Kristus včera i dnes, začátek i konec, alfa i omega, Kristus je Pán všech věků, on vládne dějinám, jeho je království i moc i sláva po všechny věky věků. Amen. Pro své slavné svaté rány kéž nás chrání a zachrání Kristus Pán ukřižovaný. (*Český misál*. ed. 2015, Neděle Zmrtvýchvstání Páně, Velikonoční vigilie, č. 10–11.)

¹² POKORNÝ, Ladislav. *Obnovená liturgie*. V Praze: Česká katolická charita, 1976, s. 209.

¹³ BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*. Praha: Vyšehrad, 2008, s. 498.

¹⁴ Proč před kostely o Velikonocích hoří ohně?. *Vira.cz* [online]. [cit. 2018-10-01]. Dostupné z: <https://www.vira.cz/texty/knihovna/kapitoly/o-velikonocich-pred-kostely-zapaluji-ohne>.

¹⁵ Praxe nám ukazuje, že ne ve všech kostelích se světla rozsvěcují po třetím zpěvu „Světlo Kristovo“ a odpovědi lidu, ale v některých farnostech se tak děje až při chvalozpěvu Sláva na výsostech Bohu. Zastánci této praxe se odvolávají na přechod od Starého zákona k Novému zákonu, přechod od Božího zjevení v náznamech, ke zjevení plnému, kdy Bůh vstoupil do dějin ve svém Synu. Jistou logiku v této praxi nalézt můžeme, ale liturgické předpisy hovoří jasně, že po třetím zpěvu „Světlo Kristovo“ a odpovědi lidu, se mají rozsvítit všechna světla v kostele kromě oltářních svící. (Srov. *Český misál*. ed. 2015, Neděle Zmrtvýchvstání Páně, Velikonoční vigilie, č. 16).

stejným způsobem jako před evangeliem a jáhen může okouřit knihu a paškál. Poté přistoupí k ambonu nebo pultu, odkud zpívá *Exsultet* – vyvrcholení Slavnosti velikonoční svíce. V jeho závěrečné části se o velikonoční svíci zpívá jako o „slavnostním daru“ církve, jako o „líbezném vůni“, „aby rozehнала temnotu noci“, „plamen její ať spatří jitřní Vládce světla, onen totiž Vládce světla, který nezná západu“. Spojuje se tak její přirozená funkce být dárkyní světla s jasnou symbolikou zmrtvýchvstalého a znovu přicházejícího Pána.¹⁶

1.2. Etapy vývoje slavnosti světla

1.2.1. Svědectví starověku

Již ve starověku byla slavena večerní liturgie světla, která se nám dodnes dochovala ve dvou podobách, a to v podobě nešpor a v podobě slavení vigilie. Při této večerní slavnosti byly zapalovány lampy a pronášena chvála za světlo. Tento zvyk panoval ve Středomoří v pohanském prostředí. Často bývá spojován se židovským zažehováním kahanů a pálením kadidla při večerní oběti.¹⁷ Křesťané vnímali zapadající slunce jako Krista – Slunce jež nezná západu, a proto tuto funkci světla přebíraly v noci svíce, které nesly toto světlo. Dokladem slavení liturgie světla (*lucernaria*) je také hymnus „*Světlo jsi oblažující*“, který se nám dochoval v dnešní liturgii prvních nešpor neděle a o němž svatý Basil říká, že je tak starý, že už si nepamatuje, kdo ho složil.¹⁸ Svědectví o něm nalezneme ve spise *O Duchu svatém*. Můžeme vyslovit hypotézu, že se jedná o starobylý text, zřejmě z 2. století. Faktem zůstává, že se jedná o christologický lucernární hymnus.¹⁹

¹⁶ BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*. Praha: Vyšehrad, 2008, s. 498.

¹⁷ Srov. TICHÝ, Radek. *Exsultet: historie a liturgie velikonočního chvalo zpěvu*. Praha: Krystal OP, 2018, s. 11.

¹⁸ Srov. tamtéž, s. 11–13.

¹⁹ Srov. KUNETKA, František. *Lucernarium v liturgii křesťanského starověku*. In: *Antické křesťanství – liturgie, rétorika, antropologie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009, s. 25–26. Někteří autoři však udávají, že se jedná o kompilaci různých lucernárních hymnů.

Φῶς ἱλαρὸν ἀγίας δόξης
ἀθανάτου Πατρὸς, οὐρανοῦ,
ἀγίου, μάκαρος,
Ἰησοῦ Χριστέ,

ἐλθόντες ἐπὶ τὴν ἡλίου δύσιν,
ιδόντες φῶς ἑσπερινόν,
ὕμνοῦμεν Πατέρα, καὶ Υἱόν,
καὶ ἅγιον Πνεῦμα, Θεόν.

Ἄξιόν σε ἐν πᾶσι καιροῖς
ὕμνεῖσθαι φωναῖς αἰσίας,
Υἱὲ Θεοῦ, ζωὴν ὁ διδούς
διὸ ὁ κόσμος σε δοξάζει.

Vlídne světlo svaté slávy
nesmrtelného Otce, nebeského,
svatého a blaženého,
Ježíši Kriste,

když jsme dospěli k západu slunce
a viděli světlo večerní,
opěvujeme Otce i Syna
i Ducha svatého, Boha.

Jenž jsi hoden v každé době,
abys byl opěvován zbožnými hlasy,
Synu Boží, jenž dáváš život
a proto tě chválí celý svět.²⁰

Slavnost světla není sama o sobě typickým znakem Velikonoc, ale samozřejmým aktem při zahajování každé večerní slavnosti v antice.²¹ Máme o tom doklad ve Skutcích apoštolů (Sk 20,8)²² a také u poutnice Egerie, od níž máme následující text:

„O desáté hodině, kterou zde nazývají *licinion*, avšak my říkáme *lucernare*, se celý dav rovněž shromáždí v Anastasi. Jsou zapáleny všechny pochodně a voskovice, což dává převeliké světlo. Světlo však není přineseno zvenčí, ale je vyneseno zevnitř jeskyně, kde ve dne i v noci stále svítí lampa, tedy zevnitř mřížoví. Po dosti dlouhou dobu se říkají žalmy nešporové a také antifony. Pak je posláno pro biskupa a ten sestoupí a posadí se na vyvýšené sedadlo, jakožto i presbyterové se posadí na svá místa, říkají se hymny a antifony.“²³

Další doklady o ritu světla jsou u Tertuliána, který pro přinesení světla používá termínu *lumina* a to jak ve spise *De corona*, tak ve spise *Apologeticum*, v němž popisuje průběh hostiny, jejíž součástí je přinesení vody na umytí rukou a světla. Řehoř z Nyssy nám podává svědectví o domácí praxi přinášení světla, jež bylo

²⁰ MIENCIL, Petr. Chvalozpěv Exsultet – dějiny, struktura, liturgické užití. *GETSEMANY* [online]. Praha: Institut ekumenických studií v Praze, 2014 [cit. 2018-10-08]. Dostupné z: <https://www.getsemany.cz/node/3122>.

²¹ RICHTER, Klemens. *Liturgie a život: smysl liturgie, mše, církevní svátky, svátostná znamení*. Vyd. 2., rozš. Praha: Vyšehrad, 2003, s.248

²² Některé exegetické komentáře však tvrdí, že se o popis lucernária nejedná.

²³ EGERIA. *Itinerarium Egeriae*, kap. 4, ed. M. Hejtmanová, Jihočeská universita, České Budějovice 1999, s. 107.

spojeno s modlitbou, a tentýž zvyk dosvědčuje i v chrámu, jak se dočteme ve spise *Život svaté Makríny*.²⁴ Zmíněné spisy dokládají pouze části ritu světla, nic však nevypovídají o délce slavení. O tom nám podává svědectví Dionýsios z Alexandrie v roce 240, který píše, že se bdění protáhlo všude téměř po celou noc, tedy až do zpěvu kohouta.²⁵ Nejstarší doklad úplného obřadu, tedy vnášení světla i modlitební eucharistii, najdeme v *Traditio apostolica*. Podle posledních bádání jde o kompilaci různých textů, které zachycují liturgickou praxi nejen v Římě, ale také v oblastech křesťanského východu. Obřad lucernaria je zde uveden v souvislosti s líčením večerního setkání spojeného se společným jídlem – *agapé*.²⁶ Lucernární ritus, dnes ovšem přetrvávající v římské liturgii už pouze v úvodu obřadu Veliké noci, má stále svou vypovídající a oslovující dynamiku.²⁷

1.2.2. Lucernarium v období středověku až do liturgické reformy Pia XII.

Jelikož za předlohu liturgií v místních církvích považujeme liturgii římskou, podívejme se, jak se v Římě vyvíjelo lucernarium od doby středověku až do reformy papeže Pia XII. Zmíníme několik základních změn v liturgii světla, které se v tomto období udály.

Jak jsme si již uvedli výše, zapalování ohně, jeho žehnání a zapalování velikonoční svíce nemá svůj počátek na západě, ale tento ritus je původně východní.

„Z východu ritus brzy přešel, snad před 7. stoletím, do Španělska, jak to dosvědčuje mozarabská *Liber ordinum*. V pokynu se píše, že oheň se získá *de lapide*, což je křesací kámen, prostřednictvím tření křesadla. Tato okolnost, která v minulosti vyžadovala někdy velmi pracné úsilí a představovala určité potíže s kouřem, nepříjemným zápachem a jinými, vysvětluje, proč se tato ceremonie konala v atriu nebo na prahu kostela. Na některých místech, jako v Germánii nebo ve Francii, byl oheň získán ať už ten den nebo ve dvou předcházejících

²⁴ Srov. KUNETKA, František. Lucernarium v liturgii křesťanského starověku. In: *Antické křesťanství – liturgie, rétorika, antropologie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009, s. 23–24.

²⁵ Srov. RIGHETTI, Mario, *Manuale di storia liturgica*, 3. ed. corretta ed accresciuta con 87 illustrazioni. Milano: Editrice Ancora, 1969, s. 252.

²⁶ Srov. KUNETKA, František. Lucernarium v liturgii křesťanského starověku. In: *Antické křesťanství – liturgie, rétorika, antropologie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009, s. 29.

²⁷ Tamtéž, s. 32.

dnech prostřednictvím sbíhavých čoček nebo krystalů vystavených přímému působení slunce, když to bylo možné.“²⁸

V Římě se podle nejstaršího *ordo*, které pochází z 8. století, slavila velikonoční vigilie bez Slavnosti velikonoční svíce tak, jak ji známe dnes, ale pouze dva papežští úředníci poté, co se shromáždil klérus, přinesli dvě svíce zapálené od světla, které bylo od Velkého pátku skryto. Když byly tyto svíce přineseny před oltář, začínala vigilie bohoslužbou slova čtením z knihy Genesis, které zaznělo řecky, poté latinsky a následovala modlitba. Podle textu *Ordo Romanus* se papež této části obřadů neúčastnil, ale přicházel až na křestní bohoslužbu přímo do baptisteria. Podle *Římského sakramentáře*, poslaného mezi roky 784 a 791 papežem Hadriánem Karlu Velikému, se *laus cerei* nepoužívala.²⁹ Tento chvalozpěv se zřejmě začíná při papežské bohoslužbě používat v první třetině 9. století a jednalo se o požehnání jedné ze dvou v procesí přinášejících svící. Svíce stála u oltáře a před požehnáním byla zapálena.³⁰

V následujících letech je obtížné sledovat vývoj této liturgie v městě Římě, protože v dokumentech 9. a 10. století se prolínají římské a mimořímské prvky. Můžeme uvést například zapalování sedmi lamp, vyrytí kříže do paškálu a jeho zapálení, jak nám o tom svědčí Amalarius v popisu obřadu Bílé soboty ve Francii počátkem 9. století. Z franských zemí se do Říma dostává praktika vykřesávání ohně a jeho žehnání, které podle ceremoniálu římské kurie příslušelo nejmladšímu kardinálu jáhnovi. Vepsání písmen alfa a omega a vtisknutí pěti kadidlových zrn do paškálu pochází z 10. století ze severní Francie a jižní Anglie. Od ohně se do kostela přinášelo více rozžehnutých svíček na jednom držadle jakožto pojistka proti jejich sfouknutí větrem. V Beneventu se v 10. století objevuje zvolání „Světlo Kristovo!“ s odpovědí

²⁸ Dall'oriente il rito passo presto, prima forse del VII secolo, nella Spagna, attestato dal *Liber Ordinum* mozarabico, con la rubrica che il fuoco va tratto *de lapide*, cioè dalla pietra focaia, mediante lo sfregamento dell'acciarino. Questa circostanza, la quale in passato esigeva talora uno sforzo assai laborioso e presentava certi inconvenienti di fumo, cattivo odore, ecc., spiega perchè tale cerimonia venga compiuta nell'atrio o sulla soglia della chiesa. In alcuni luoghi però, come, in Germania e in Francia, il fuoco era ottenuto, sia oggi che nei due giorni precedenti, mediante lenti o cristalli convergenti sottoposti all'azione diretta del sole, quando era possibile. in RIGHETTI, Mario, *Manuale di storia liturgica*, 3. ed. corretta ed accresciuta con 87 illustrazioni. Milano: Editrice Ancora, 1969, s. 252, překlad vlastní.

²⁹ Srov. TICHÝ, Radek. *Exsultet: historie a liturgie velikonočního chvalozpěvu*. Praha: Krystal OP, 2018, s. 20–21.

³⁰ Srov. tamtéž, s. 22.

„Bohu díky.“, které se v 11. století přeneslo do liturgie severně od Říma a ve 12. století je dosvědčeno i v papežské liturgii.³¹ To nám také dokládá zpráva kanovníka Bernarda:

„Ve tři hodiny odpoledne vchází kněží a jáhni, schola a celá kurie spolu s papežem do kaple svatého Tomáše a oblékají se do liturgických oděvů, ve kterých mají slavit svatou vigílii. Kardinálové, kněží i jáhni oblékají ornát, podjáhni tuniky. Když je odzpívána nona, poslední kardinál oblečený do pluvialu se štolou přichází, jak je zvykem, spolu s přísluhujícími do atria baziliky, požehná oheň, který akolyta kurie čerstvě vykřesal z křemene nebo silice, a kropí jej vodou. Několik svíček spojených dohromady, aby je vítr neuhasil, se zapálí od požehnaného ohně a vloží na držadlo. Jáhen, oblečený do dalmatiky, je poté nese do chóru. Vchází jako poslední a před ním kráčí ceroferáři se zhasnutými svícemi ve svícnech a s kadidelnicí bez kadidla.

Hned po vstupu do baziliky se jáhen zastaví a zpívá na základním tónu: „Světlo Kristovo.“ A ti, kdo jsou s ním, odpovídají: „Bohu díky.“ Když pak vstupuje do chóru, opět se zastaví a zazpívá podruhé trochu vyšším hlasem: „Světlo Kristovo.“ A přísluhující odpovídají: „Bohu díky.“ Poté jáhen postoupí ke svíci, zastaví se a potřetí ještě vyšším hlasem zazpívá: „Světlo Kristovo.“ A přísluhující odpovídají: „Bohu díky.“ Jáhen postupně zvyšuje intonaci, takže podruhé je vyšší než poprvé a potřetí je vyšší než podruhé a přísluhující odpovídají také tak, podle výšky hlasu jáhna.

Poté dá držadlo se svíčkami akolytovi, aby jej podržel, vloží kadidlo do kadidelnice, vystoupí na ambon a započne posvěcení svíce zpěvem na způsob preface. Shromáždění stojí.

Vedle jáhna zůstávají dva ceroferáři se zhasnutými svícemi, uprostřed je podjáhen s kouřícím kadidlem a po jeho pravé ruce stojí ten, kdo drží držadlo se svíčkami s novým ohněm.

Poté, co jáhen řekne: „Přijmi, Otče svatý, tuto svíci, jako večerní oběť“, ať je zde připraveno pět zrněk nejčistšího kadidla. Jáhen je vezme a vtiskne je do svíce do tvaru kříže. Ať zde připevňovaná zrnka drží tak, aby nemohla snadno vypadnout. Aby to bylo možné lépe a snáze udělat, ať je nejprve na oné svíci jasně vyznačeno a trochu vyhloubeno pět míst, a po vložení zrněk ať samotnou svíci okouří kadidelnicí.

Poté, když řekne: „kterou ke cti Boží rozsvítil planoucí oheň“, nakloní si držadlo se svíčkami od akolyty a zapálí svíci novým ohněm. Poté, když připojí: „Ačkoli se její plamen dělí a rozdává světlo, přece ho neubývá“, jsou od onoho nového ohně zapáleny dvě výše zmíněné

³¹ Srov. TICHÝ, Radek. *Exsultet: historie a liturgie velikonočního chvalo zpěvu*. Praha: Krystal OP, 2018, s. 22–23.

svíce na dvou svícnech a sedm svítlen před hlavním oltářem a svíčky na držadle se vrátí do sakristie a zhasnou se.

Mezitím však, zatímco je požehnána svíce, vystoupí papež, oblečený do ornátu a dalších liturgických oděvů, spolu s kardinály a celou kurií k hlavnímu oltáři, jak je zvykem, aby slavil bohoslužbu.

Po požehnání svíce se vrátí jáhen spolu s pomocníky do sakristie, aby vysvlékl dalmatiku, oblékne mešní roucho a vrací se k oltáři a tehdy ať se zhasínají svíce až do mše.

Hned po požehnání svíce přistupuje lektor k ambonu, neohlašuje čtení z knihy Genesis, ale začíná rovnou: „Na počátku stvořil Bůh nebe a zemi“, jasně a srozumitelně pro pochopení, a ostatní čtení stejně tak.“³²

Stojí za povšimnutí, že žehnání ohně, přinášení plamene do kostela, zapalování a žehnání paškálu bylo v tomto citovaném textu stále ještě vnímáno jako nepatřící k původní římské tradici.³³ Oproti dnešnímu slavení si můžeme všimnout hned několika odlišností. Kurie v čele s papežem se schází ve tři hodiny odpoledne, a nikoliv po setmění, jak to známe dnes. Jáhni oblékají ornát, což dokládá, že toto liturgické roucho bylo vlastním mešním rouchem nejen biskupů a kněží, ale i jáhnů. Rozdílnou praxí oproti dnešním obřadům je také kropení ohně svěcenou vodou. Můžeme si všinout, že velikonoční svíce není nesena v průvodu, ale je umístěna v presbytáři a jáhen, oděný v dalmatice³⁴, nese pouze vícero svící na držadle.³⁵ Svíce je stále ještě nerozsvícena. Jáhen podobně jako v dnešní liturgii započne zpěv (Exsultet), který je podobný prefaci a v určité fázi tohoto zpěvu vrývá do svíce kadidlová zrna a zapaluje ji.³⁶ Také zapalování dalších svící, jak je dnes známe po druhém zvolání „Světlo Kristovo“, se děje až po zazpívání: „Ačkoli se její plamen dělí a rozdává světlo, přece ho neubývá“, a ne všemu lidu, ale zapalují se dvě svíce na svícnech a sedm svítlen před hlavním oltářem. Dalším dokladem, že je

³² *Ordo officiorum ecclesiae lateranensis*, č. 144, ed. L. FISCHER, F. P. Datterer & Cie, München – Freising 1916, s. 61–62.

³³ TICHÝ, Radek. *Exsultet: historie a liturgie velikonočního chvalo zpěvu*. Praha: Krystal OP, 2018, s. 24.

³⁴ To prozrazuje, že lucernarium v bohoslužbě představuje novinku, neboť ostatní jáhnové jsou oblečeni v ornátech.

³⁵ Nevíme přesně jak toto držadlo vypadalo a kolik svící na něm bylo. Zřejmě se však jednalo o svazek svící a ne o svícen ve tvaru trojzubce, jak to známe z liturgie reformované papežem Piem V.

³⁶ Po slovech: „Přijmi, Otče svatý, tuto svíce, jako večerní obět“, vrývá zrna kadidla ve tvaru kříže. Po slovech: „kterou ke cti Boží rozsvítil planoucí oheň“, zapálí svíce od nového ohně.

lucernarium přijímáno do římské liturgie postupně, je fakt, že papež s kardinály a celou kurií přichází až po požehnání svíce, aby slavil bohoslužbu.

Další význačnou změnu můžeme pozorovat od roku 1655, kdy papež Pius V. vydal bulu *Santissimus*, která zakazovala všechny večerní mše, a tak se slavení posunulo na ráno, což znamenalo další posunutí slavení vigilie někdy kolem deváté hodiny ranní. „Nemůže se popřít, že tyto následující anticipace zapříčinily, pokud ne neshodu v jednotném seskupení svatého tridua, pak alespoň do očí bijící kontrast mezi tajemstvím dne a liturgickými formulami, které ho vyjadřují a které se s ním překrývají.“³⁷ Další změnou je, že „ze tří orací kdysi určených na výběr byl učiněn souvislý blok tří povinných modliteb.“³⁸ Po těchto modlitbách posvětil kněz pět kadidlových zrn, která se později zasadila do velikonoční svíce. Poté bylo vloženo uhlí z nového ohně do kadidelnice a kněz pokropil a okouřil nový oheň a pět kadidlových zrn.³⁹ Celebrant vstupoval s asistencí do chrámu a jáhen v bílé dalmatice postupně zapaloval tři svíce na svícnu posvěceným ohněm, každou jednu se zazpíváním zpěvu „Světlo Kristovo“, při vchodu kostela, uprostřed a před hlavním oltářem.⁴⁰ Po příchodu do presbytáře odevzdal jáhen trojramenný svícen akolytovi, vzal knihu a poté co mu celebrant požehnal, zazpíval *Exsultet* od pultu.⁴¹

Dalších změn se obřad lucernaria dočkal až s reformou Pia XII., který Velikonoční vigilii přesunul zpět na noc a zjednodušil Slavnost velikonoční svíce přibližně do podoby, jak ji známe dnes. Jedinou výjimkou byla modlitba *Veniat*, která se používala původně pro žehnání kadidlových zrn, později pro předběžné žehnání velikonoční svíce a byla odstraněna vydáním misálu v roce 1970.⁴²

³⁷ „Non si puo negare che queste successive anticipazioni avevano creato, se non una incrinatura nella compagine unitaria del Triduo sacro, almeno uno stridente contrasto fra il mistero del giorno e le formule liturgiche che lo esprimono e che vi si sono sovrapposte.“ in RIGHETTI, Mario, *Manuale di storia liturgica*, 3. ed. corretta ed accresciuta con 87 illustrazioni. Milano: Editrice Ancora, 1969, s. 252, překlad vlastní.

³⁸ TICHÝ, Radek. *Exsultet: historie a liturgie velikonočního chvalo zpěvu*. Praha: Krystal OP, 2018, s. 26.

³⁹ Srov. KUPKA, Josef. *O církevním roce*. Praha: Cyrillo–Methodějská tiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1907, s. 299.

⁴⁰ Srov. MIHÁLYFI, Ákos. *Verejné bohoslužby*. Banská Bystrica: kníhtlačiareň Havelka, 1937, s. 140.

⁴¹ Srov. KUPKA, Josef. *O církevním roce*. Praha: Cyrillo–Methodějská tiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1907, s. 299.

⁴² Srov. TICHÝ, Radek. *Exsultet: historie a liturgie velikonočního chvalo zpěvu*. Praha: Krystal OP, 2018, s. 26–27.

1.3. Exsultet

Jak již bylo výše zmíněno, Velikonoční chvalozpěv je vyvrcholením slavnosti velikonoční svíce. Svůj název Exsultet nese podle prvního slova, které svým rozkazovacím způsobem vyzývá k jásavé radosti nebo také bujnému poskakování. Někdy bývá také nazýván Praeconium paschale, což v překladu značí velikonoční hlásání.⁴³ Je to starobylý zpěv, který prošel velkým vývojem, jež se v následující části pokusíme nastínit. Známe jeho mnohé podoby v souvislosti s vývojem liturgie v návaznosti na lokace, kde vznikal. „Tento triumfální hymnus a nádherná svátostná událost jsou předehrou velikonoční slavnosti. Je to velkolepé prohlášení zmrtvýchvstání Krista, dramatické pozvání pro nebe a zemi, aby se s církví spojily v radosti a oslavě. Je to obřad posvěcení světla a noci, místa a času, kněze a věřících k oslavě vzkříšení našeho Pána.“⁴⁴

1.3.1. Historický vývoj

Pokud se chceme zabývat textem chvalozpěvu, pak je třeba říci, že nejstarší raně středověká verze je připisována svatému Augustinovi, jiní autoři jej připisují svatému Ambrožovi. „Již Missale Gothic., které obsahuje obřad svěcení svíce velikonoční, obsahuje i chvalozpěv „Exsultet“, jež sv. Augustin, „když ještě byl jáhnem, vydal a zpíval“. (II, 582.) Totéž vyskytuje se do slova v Miss. Gallic. (II, 733) a Sacram. Gallican. (II, 845.)“⁴⁵ Obecně však v dnešní době panuje shoda, že text Exsultetu pochází z galikánského prostředí. O kompozici se tedy postaral anonymní autor, který ovšem znal dobře jak teologii svatého Ambrože, tak svatého Augustina a také znal texty Vergilia. Doba vzniku je datována do šestého století.⁴⁶ Ovšem mnohem starší zmínku máme v dopise svatého Jeronýma z roku 384, v němž odpovídá jáhnu

⁴³ Od *praeco, onis* – hlasatel. V klasické latině používáno pro hlasatele při hrách nebo veřejných událostech.

⁴⁴ „This triumphant hymn and wonderful sacramental is the prelude to the Easter solemnities. It is a majestic proclamation of the Resurrection of Christ, a dramatic invitation to heaven and earth to join with the Church in joy and jubilation. It is the rite of sanctification of light and night, of place and time, of priest and faithful for the celebration of the Resurrection of our Lord.“ GASSNER, Jerome. The Exsultet. In: *CatholicCulture.org* [online]. Collegeville, Minnesota: The Liturgical Press, 1947 [cit. 2018-10-15]. Dostupné z: <https://www.catholicculture.org/culture/library/view.cfm?recnum=6341>, překlad vlastní.

⁴⁵ KUPKA, Josef. *O církevním roce*. Praha: Cyrillo–Methodějská tiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1907, s. 301.

⁴⁶ Srov. TICHÝ, Radek. *Exsultet: historie a liturgie velikonočního chvalozpěvu*. Praha: Krystal OP, 2018, s. 27–28.

Praesidiovi, jenž ho požádal o sestavení chvály na velikonoční svíci *laus cerei*. Odpověď zní ovšem záporně, protože podle Jeronýma svíce neodpovídá biblickému pojetí, a navíc inspirace pohanskými autory je zcela nemyslitelná a nemístná.⁴⁷ Od 6. století se Exsultet formoval a vyvíjel a zároveň se dostal z galikánského prostředí i do nově se formující fransko-římské tradice. V 9. století se dostává také do papežské liturgie, zřejmě zásluhou svatého Benedikta z Anianu, který byl liturgistou a rádcem císaře Ludvíka Pobožného.⁴⁸

V první polovině 10. století prochází Exsultet dalšími změnami, a to zejména na sever od Alp, kde se některým teologům zdá býti nepřijatelná sloka o nezbytnosti Adamova hříchu a šťastné vině, takže tuto sloku vyškrtávají. To nám dokládá i tzv. Římsko-germánský pontifikál z druhé poloviny 10. století. Také byla zkrácena sloka na chválu pilné včely. Pokud se ovšem podíváme na první tištěný Římský misál z roku 1474 a následně do misálu reformovaného po Tridentuském koncilu, vidíme, že je zde verze Exsultetu, která strofu o Adamově hříchu obsahuje, nikoliv však dlouhou chválu na včelu.⁴⁹

Za zmínku jistě stojí obyčej z jižní Itálie datovaný do 11. a 12. století, kde se objevují tzv. rotuly, svitky pergamenu, na kterých je kromě textu Exsultetu také miniaturní vyobrazení nejhlavnějších myšlenek hymnu. Tyto svitky byly odvíjeny z ambonu dolů, ne však proto, aby lid sledoval obrázky, ale aby byla podtržena důležitost ceremonie a její slavnostnost. Na to, aby lid mohl sledovat obrázky, byly příliš malé a velmi od lidu vzdálené.⁵⁰

Vývojem také prošla část přímluv, která se nám do dneška nedochovala. V době středověku byla velmi variabilní a obsahovala různé přímluvy za císaře, krále, někdy též za jejich manželky a děti, lokálního pána, někdy armádu, biskupa atd. Později byla tato část zkrácena na tři přímluvy a to: za papeže, biskupa a císaře. Po rezignaci Františka Habsburského na titul římského císaře se i přímluva za císaře stala

⁴⁷ Srov. TICHÝ, Radek. *Exsultet: historie a liturgie velikonočního chvalo zpěvu*. Praha: Krystal OP, 2018, s. 15.

⁴⁸ Srov. tamtéž, s. 29.

⁴⁹ Srov. tamtéž, s. 29–30.

⁵⁰ Srov. tamtéž, s. 19–20; KUPKA, Josef. *O církevním roce*. Praha: Cyrillo–Methodějská tiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1907, s. 301–302.

zbytečnou a byla vynechávána. V roce 1951 byla pak tato prosba upravena papežem Piem XII. jako obecná prosba za ty, kdo mají moc, a následně v roce 1970 byly celé přímluvy z Exsultetu odstraněny papežem Pavlem VI.⁵¹

1.3.2. Struktura Velikonočního chvalo zpěvu

Každá modlitba má svou strukturu a jednotlivé části. Exsultet sám má formu velké eulogie.⁵² Můžeme jej rozdělit na sedm částí: a) pozvání k velikonoční oslavě (anaklesis), b) prosba jáhna o požehnání, c) preface s charakteristickým vstupním dialogem d) anamnéze I, e) epikléze I, f) anamnéze II, g) epikléze II zakončená závěrečným Amen.⁵³ Jiní autoři uvádějí, že pozvání k modlitbě včetně prosby jáhna o požehnání tvoří jednu část, další částí je dialog s následujícím díkůvzdáním.⁵⁴ Toto dělení odpovídá také Římskému misálu, kde není nijakým způsobem naznačeno, že by prosba jáhna o požehnání nepatřila k pozvání k modlitbě. Naopak jáhen prosí shromáždění, aby se připojilo k modlitbě a vzývalo Boha spolu s ním.

„Zajásejte zástupy andělů v nebi“, „Raduj se země, zalitá tak oslnivou září“, „Raduj se i ty, matko Církvi“, „prosím vás tedy, drazí bratři“ – těmito výzvami začínají první čtyři strofy, které zvou k radostné oslavě, k chvále věčného a mocného Krále, který osvěcuje celý svět a zahání temnoty. Výzvy jdou sestupně, nejprve jsou zváni andělé a nebeské zástupy, potom celá země, následuje Církev, a nakonec jsou pozváni ke společnému vzývání Boha také věřící toho konkrétního společenství. Jáhen vyzývá společenství, aby se přidalo k modlitbě, podobně jako kněz při přinášení darů k okolostojícím: „Modlete se, bratři a sestry, aby se má i vaše oběť zalíbila Bohu.“⁵⁵ Stejně jako každá liturgická modlitba i Exsultet začíná výzvou. Ta je ovšem mnohem delší než „Modleme se.“, které v liturgii předchází vstupní modlitbě nebo modlitbě po přijímání. „Podobná invitoria byla zvláště rozvinuta v galikánské liturgii, a také

⁵¹ Srov. TICHÝ, Radek. *Exsultet: historie a liturgie velikonočního chvalo zpěvu*. Praha: Krystal OP, 2018, s.30.

⁵² MIENCIL, Petr. Chvalo zpěv Exsultet – dějiny, struktura, liturgické užití. *GETSEMANY* [online]. Praha: Institut ekumenických studií v Praze, 2014 [cit. 2018-10-08]. Dostupné z: <https://www.getsemany.cz/node/3122>.

⁵³ Srov. tamtéž.

⁵⁴ Srov. TICHÝ, Radek. *Exsultet: historie a liturgie velikonočního chvalo zpěvu*. Praha: Krystal OP, 2018, s. 33–59.

⁵⁵ Srov. tamtéž, s. 41.

v případě běžných mešních orací. Uvedení do modlitby dosahovalo často mnohem větší délky než samotná orace.“⁵⁶

Jak již bylo naznačeno, další částí je díkůvzdání, které začíná stejným dialogem, jako eucharistická modlitba, a proto jej někteří autoři označují termínem preface. Při čtení také vidíme, že nejenom duch, ale i tělo se má zapojit do chvály. Jak vyplývá z instrukce *Musicam sacram*, mají věřící sjednotit to, co říkají, se svou myslí. I postoj těla, gesta, odpovědi a zpěv vypovídají o aktivní účasti.⁵⁷ Celý člověk se má tedy zapojit, a to jak ve směru z nitra na povrch, tak také z vnějšku do nitra.⁵⁸ „Právě tato část Exsultetu ospravedlňuje jeho jméno "Paschale Praeconium", tj. Velikonoční chvalo zpěv; neboť zde máme slavnostní proklamaci chvály za Kristovu slavnou oběť, za slávu Jeho vzkříšení, za Paschu v typu a antitypu.“⁵⁹

Následuje chvála noci, která svědčí o vzkříšení Krista. Nejprve se připomínají velké Boží zásahy v dějinách Izraele, noc zabíjení beránka, noc vyvedení z Egypta skrz Rudé moře, noc vedení jasným ohnivým sloupem na poušti. Je to ta samá noc, ve kterou si připomínáme vzkříšení Krista, který každou temnotu prosvětluje.⁶⁰ Jedná se tedy o anamnézu – rozpomenutí se na mocné Boží působení. Můžeme si také všimnout veršů uvozených částicí „Ó“, která se do Exsultetu zřejmě dostala z panegyriků, což jsou oslavné řeči na císaře. Pokud tedy Exsultet vznikl v galském prostředí, pak nás nemůže překvapit ani přítomnost panegyriků, které jsou obvyklé v dílech galských rétorů. Dost možná bylo inspirací velikonoční kázání ariánského kazatele Asteria Sofisty, který užívá šestnáctero zvolání „Ó noci...“ ve svém díle. Jednou z možných

⁵⁶ TICHÝ, Radek. *Exsultet: historie a liturgie velikonočního chvalo zpěvu*. Praha: Krystal OP, 2018, s. 34–35.

⁵⁷ „Věřící plní svůj liturgický úkol, když projevují onu plnou, uvědomělou a činnou účast, kterou vyžaduje sama povaha liturgie a k níž je křesťanský lid mocí svého křtu oprávněn i zavázán. Je vhodné, aby tato účast byla především vnitřní; věřící ať svou mysl přizpůsobují tomu, co pronášejí nebo co slyší, a ať spolupracují s Boží milostí. Tato účast musí být také vnější, tj. vnitřní účast se má projevovat gesty a držením těla, aklamacemi, odpověďmi a zpěvem.“ (S. CONGR. RITUUM, *Instrukce Musicam sacram*, č. 15, AAS 59 (1967) 304.)

⁵⁸ Srov. TICHÝ, Radek. *Exsultet: historie a liturgie velikonočního chvalo zpěvu*. Praha: Krystal OP, 2018, s. 54–55.

⁵⁹ „It is this part of the Exsultet which primarily justifies its name of "Paschale Praeconium," i.e., Paschal Praise; for here we have the solemn proclamation of praise for Christ's glorious Sacrifice, for the glory of His Resurrection, for the Pasch in type and antitype.“ GASSNER, Jerome. *The Exsultet*. In: *CatholicCulture.org* [online]. Collegeville, Minnesota: The Liturgical Press, 1947 [cit. 2018-10-15]. Dostupné z: <https://www.catholicculture.org/culture/library/view.cfm?recnum=6341>, překlad vlastní.

⁶⁰ Srov. GASSNER, Jerome. *The Exsultet*. In: *CatholicCulture.org* [online]. Collegeville, Minnesota: The Liturgical Press, 1947 [cit. 2018-10-15]. Dostupné z: <https://www.catholicculture.org/culture/library/view.cfm?recnum=6341>

inspirací pro tuto část Exsultetu jsou pesachové hagady, neboť sloky jsou vystavěny tak, že odpovídají na hagadové otázky.⁶¹ Je možno pozorovat propojení mezi Starým zákonem a Novým zákonem. To, co bylo ve Starém zákoně předpovězeno, v Novém zákoně je vyplněno v Kristu. To, co bylo jen v obraze předpovězeno, je nyní zjeveno.⁶² Máme zde také jedno přímé odvolání na žalm 139 „Noc jako den se rozjasní“ a „Noc je mým světlem ve všech mých radostech.“, jako by se nám tím chtělo říci, že už žalmista o tom píše.

Ještě, než opustíme anamnézu I, podíváme se na téma vykoupení, které se zde nachází. Vidíme citaci svatého Ambrože, díky níž bylo některými autory tomuto světcovi připisováno celé dílo. Tato teorie však byla dnes již překonána. Co však nelze popřít je inspirace teologií svatého Ambrože. Přítomna je rovněž citace textu askety Salviána z Marseille, jež byla inspirací strof o nedocenitelné Boží lásce a podivuhodné Boží dobrotě.⁶³ Otázku „šťastné viny“ budeme projednávat v poslední kapitole, a proto se jí nyní nebudeme věnovat.

Přechodový text „A tak posvěcená tato noc zahání hříchy, smývá viny, hříšníkům vrací nevinnost a zarmouceným radost; zahání nenávist, vytváří jednotu srdcí a pokořuje zlé moci.“, je některými autory řazen k epiklézi jako její úvod. Jsou zde však vyjmenovávány účinky Kristova vykupitelského díla. Můžeme tedy vnímat, že plynule navazuje na předchozí strofy a rozvádí je, zatímco na jejím konci dochází ke zlomu a zaměření další strofy už není anamnetické, ale epikletické.

Se slovem epikléze je zpravidla spojována eucharistická modlitba, zejména její část, kdy „církve zvláštními prosbami vyprošuje sílu Ducha Svatého, aby věřícími přinesené dary byly proměněny, a tak se staly Kristovým Tělem a Krví, a aby neposkvrněná oběť byla ke spáse těm, kdo na ní budou mít účast při svatém přijímání“.⁶⁴ Jedná se však „obecně o vzývání Boha nad určitou věcí nebo osobou, která se tím posvěcuje, slavnostní modlitba nad něčím, co se tím spoluzahrnuje

⁶¹ Srov. TICHÝ, Radek. *Exsultet: historie a liturgie velikonočního chvalo zpěvu*. Praha: Krystal OP, 2018, s. 66–69.

⁶² Srov. tamtéž, s. 69–71.

⁶³ Srov. tamtéž, s. 74–75.

⁶⁴ Všeobecné pokyny k Římskému misálu, ed. 2008, č. 78c

do pohybu modlitby; provádí se zpravidla slavnostním voláním Božího jména.⁶⁵ To tedy platí i o přinášení chvalozpěvu jako večerní oběti a obětování svíce.

Ve spojitosti s velikonočním chvalozpěvem se většině věřících vybaví pilná včela, jak je uvedeno v českém překladu. V latinském textu však vidíme *apis mater*, což je matka včela, královna. Této bylo věnováno daleko více veršů, jak to dokládá *Missale Gothicum*, ale od 9. století dochází ke zkracování této části Exsultetu. Některé verše uvedené chvály byly citací Vergiliových Písní rolnických, které však nejsou ojedinělým dílem antiky, jež by se věnovalo chvále včely.⁶⁶

Závěrečnou část Exsultetu tvořily přímluvy a doxologie. Jak jsme si však výše řekli, přímluvy byly velmi proměnlivé, a nakonec byly po druhém vatikánském koncilu Pavlem VI. z Exsultetu zcela odstraněny. Do chvalozpěvu se původně dostaly, protože byl vystavěn podobně jako eucharistická modlitba, jejíž součástí byly přímluvy (ekleziální epikléze). V samotném závěru stojí doxologie. Lid pak na znamení ztotožnění a zapojení do modlitby přidá své závěrečné Amen.

Tímto zvoláním lidu končí celá první část velikonoční vigilie – Slavnost velikonoční svíce – začíná bohoslužba slova, která není však předmětem naší práce. U některých zajímavých prvků Exsultetu a některých aspektů Slavnosti velikonoční svíce se ještě zastavíme v poslední kapitole, která se bude věnovat teologii této slavnosti.

⁶⁵ BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*. Praha: Vyšehrad, 2008. Teologie (Vyšehrad), s. 126.

⁶⁶ Srov. TICHÝ, Radek. *Exsultet: historie a liturgie velikonočního chvalozpěvu*. Praha: Krystal OP, 2018, s. 86–90.

2. Srovnání různých verzí Exsultetu se stávající v Českém misálu

V této kapitole jsme si za cíl vytyčili prostudovat některé dochované chvalozpěvy na velikonoční svíci tak, jak vznikly v různých místech latinské Evropy, v podobném období jako galikánský Exsultet, a porovnat je právě s tímto, používaným v dnešní době v římské církvi. Budeme pracovat s českým překladem Exsultetu obsaženým v Českém misálu, který budeme srovnávat s různými texty velikonočního chvalozpěvu, jak se nám dochovaly v liturgických pramenech.⁶⁷ Pro naše účely jsou tyto překlady dostačující, protože se nebudeme zabývat žádnými jazykovými rozbory, ale bude nás spíše zajímat obsah a jednotlivá témata obsažená v Exsultetu, jako například: chvála světla, Kristus a jeho zmrtvýchvstání, chvála svíce, starozákonní předobrazy atd.

2.1. Text velikonočního zpěvu ze 6. století dochovaný v italské Pavii

Zajímavé historické reálie související se vznikem tohoto zpěvu uvádí ve své publikaci Radek Tichý. Autorem této chvály je Magnus Felix Ennodius⁶⁸, který pocházel z jižní Galie. Byl velmi zajímavou osobností a jistě významným vzdělavcem své doby, protože již jako jáhen vyučoval v Miláně umění řeči (rétoriku) a mimo dvou dochovaných velikonočních chval na svíci je i autorem panegyriku⁶⁹ na císaře Theodorika. V roce 514 se stal biskupem v Pavii, kde také vznikly jeho dvě chvály velikonoční svíce. My se budeme zabývat první z nich, v níž je „velmi dobře patrná typologická metoda: dílo stvoření je dovršeno liturgií církve, předobraz Starého zákona je naplněn novozákonní bohoslužbou. Píseň obsahuje také chválu na včelu i závěrečné prosby.“⁷⁰

V úvodu vidíme, že chvála svíce nezačíná stejně jako galikánský Exsultet slovy „Zajásejte“, tedy pozváním nebeských zástupů, země, Církve a shromáždění věřících

⁶⁷ Pro práci použiji české překlady uvedené v publikaci: TICHÝ, Radek. *Exsultet: historie a liturgie velikonočního chvalozpěvu*. Praha: Krystal OP, 2018, s. 111–148.

⁶⁸ Srov. KENNEL, S. A. H. *Magnus Felix Ennodius: a gentleman of the church*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2000, s. 1–42.

⁶⁹ Panegyrik byl ve starém Řecku používaný rétorický útvar, chvalořeč pronášená na slavnostních shromážděních. Později se tento význam přenesl na jakoukoliv oslavnou řeč.

⁷⁰ TICHÝ, Radek. *Exsultet: historie a liturgie velikonočního chvalozpěvu*. Praha: Krystal OP, 2018, s. 111.

k modlitbě, ale začíná přímo prefací. Nenalzáme ani typický dialog vyzývající k pozvednutí srdcí k Pánu a vzdávání chvály Bohu. Autor jde rovnou k chvále. Prvním zajímavým prvkem je zdvojení „Je důstojné a spravedlivé, vpravdě je důstojné a spravedlivé...“, které má zřejmě zdůraznit význam této věty. „Toto zdvojení je typické pro galikánskou liturgii“,⁷¹ a proto se můžeme domnívat, že autor jí byl ovlivněn. Je zde kladen důraz na hlas a jeho použití pro chválu, která chce splatit dobrodiní našeho původce, nakolik je to možné. Nikde se však nehovoří o zpěvu, ale pouze o řeči. Řeč je to, co člověka odlišuje od zvířat. Co zde dále můžeme najít, a v galikánském Exsultetu nenajdeme, je chvála na stvoření. Jsou vyjmenovány jednotlivé Boží zásahy při stvoření podle první kapitoly Genesis a také si můžeme všimnout, jak autor vyjadřuje rovnováhu vtisknutou do Božího díla.

Následující strofa, která začíná „Hle tato noc“, nám může připomínat „To je noc“, ale rozhodně není tak obsáhlá jako v galikánském Exsultetu. Můžeme říci, že v tomto místě začíná obětování svíce, symbolu Krista. Je zde vyjádřeno, jak se mění povaha noci, která se stává matkou svobody, zatímco dříve byla matkou otroctví. Dále se mluví o obřadu během této noci, kdy bude obětována hořící svíce zahánějící prastarou temnotu. Následuje strofa, která vypovídá o změně charakteru oběti z krvavé, při které se zabíjel dobytek, na nekrvavou. „Oběti našemu Pánu se přinášejí v prostotě. Kříž, voda, vyznání dokončují odevzdání našeho těla.“ Pozoruhodná je skutečnost, že začíná slovy „zde poznává svou vůni Syn spásonosné Panny, když se bez spojení rodí to, co je obětováno.“ V čem ji tedy poznává? Ve vůni hořící voskové svíce? Můžeme zde vidět paralelu Mariina panenského početí a zrození Krista z panny v obraze voskové svíce, kterou vytvořila včela, která, jak je později řečeno, je nedotčenou matkou.⁷² Následující strofy mluví o projití Rudým mořem a jsou tedy rozpomenutím se na dávné Boží skutky, když vedl ohnivým sloupem vodami moře svůj vyvolený národ. Tato vzpomínka je na tomto místě spojena s prosbou za zástupy, které čekají na obnovení⁷³. Obětování svíce je spojeno s chválou včely, která je

⁷¹ TICHÝ, Radek. *Exsultet: historie a liturgie velikonočního chvalo zpěvu*. Praha: Krystal OP, 2018, s. 54.

⁷² Více je pojednáno v 3.3.9.

⁷³ Zřejmě se nejedná jenom o zmínku katechumenů očekávajících křest, ale všeho lidu, který byl Kristovým vzkříšením osvobozen od smrti. To, co je ve Starém zákoně naznačeno, je nyní v Ježíši Kristu vyplněno. Tak jako byl Izrael vysvobozen z egyptského otroctví, tak je věřící člověk vykoupěn z hříchu.

mnohem delší, než jak ji známe z galikánského Exsultetu. Včely jsou vykresleny jako čisté dělnice, jež neznají sňatek, aby neztrácely čas na práci.

Poslední částí jsou přímlyvy, v nichž se vyprošuje nejen nebeské požehnání proti nepřítelům, ale s narážkou na přicházející jaro je zde také vyprošována hojnost úrody. Následují prosby za čistotu kněze a celého kléru a za dar plodnosti časů bez bouře protivenství. To svědčí o různorodosti přímlyv tak, jak bylo výše popsáno.

Vidíme tedy dílo odlišné od dnes římskou církví používaného Exsultetu, které vidí spojitost mezi stvořením a vykoupením, a také naplnění Starozákonních předobrazů v Kristově oběti. Za zmínku možná ještě stojí oslovení Pane, které je zde použito ne jako v dnešní době pro druhou osobu Nejsvětější Trojice, ale užívá se zřejmě pro Otce, což můžeme usoudit podle spojení „Pane, tvůrce...“ za nímž pokračuje chvála Stvořitele za stvoření.

2.2. Text velikonočního zpěvu pocházející ze Severní Afriky ze 6. století

Jelikož je autor této chvály neznámý, bylo autorství připisováno svatému Augustinovi, což je však málo pravděpodobné. Použité slovní obraty nejen ukazují na místo původu, kterým je Severní Afrika, ale také na dobu po Augustinovi, což představuje první třetinu 6. století, kdy byl biskupem Fulgentius z Ruspe, který na Augustina navázal. Kromě prosby o modlitbu v úvodu si můžeme všimnout velmi rozvinuté chvály svíce a chvály včely, jíž se dostává větší prostor než samotné velikonoční typologii.⁷⁴

Přestože neznáme autora této chvály na velikonoční svíci, můžeme si všimnout jeho systematičnosti. Celé dílo dělí do čtyř celků, které bychom mohli snad pojmenovat jako: I. Pozvání k modlitbě a prosba o modlitbu, II. Chvála svíce, III. Chvála včely, VI. Tajemství církve. Jednotlivé oddíly si tedy prostudujeme a porovnáme.

Ani v této chvále velikonoční svíce nenacházíme naše známé úvodní „Zajásejte“, ale dalo by se říci, že začíná prefací jako námi již zmíněná chvála z Pavie. Nezačíná ani

⁷⁴ Srov. TICHÝ, Radek. *Exsultet: historie a liturgie velikonočního chvalo zpěvu*. Praha: Krystal OP, 2018, s. 116.

typickým „dignum et iustum est“, ale začíná chválou Boha vlastními slovy, vzdává čest a prosí o podporu modlitbou společenství. Zároveň zve celé společenství, které nazývá milovanými a horlivými bratřími, k účasti, která má vést k odstranění tělesné myšlenky a temnoty ze srdce, a taktéž k zapálení světla Kristova. Tak tedy můžeme vidět částečnou podobnost s galikánským Exsultetem, kde je také obsaženo pozvání celého společenství jáhnem k modlitbě a chvála Boha Otce.

Druhý celek obsahuje chválu svíce. Nejprve staví vedle sebe podobnost svíce, která osvětluje temnotu, a spravedlivého člověka, který je světlem temného světa. Zde odkazuje na Matoušovo evangelium (Mt 5,14). Přirovnání dále rozvíjí vysvětlením tří mohutností svíce – vosk, papyrus a plamen, a tří mohutností člověka – tělo, duše a moudrost. Spravedlivý člověk je tedy přirovnán ke svíci, s čímž se v galikánském Exsultetu rozhodně nesetkáme. Následně však přichází nám již známé přirovnání svíce ke sloupu, který vedl Izraelity přes poušť. Krása svíce je chválena ve dne – oblačný sloup, její jas v noci – ohnivý sloup. Tento předobraz se naplňuje v Kristu. „V tomto pozemském životě přišel Kristus Pán a neukázal svou jasnost, ale skryt do smrtelného těla se ukázal na poušti, tak jako oblačný sloup. Až však přijde konec světa, [...], Pán zazáří, tak jako ohnivý sloup.“

Autor se však nespokojuje s doposud řečeným a pokračuje výkladem toho, co představuje svíce, a jelikož ta je z vosku, který tvoří včela, je zde obsažena velmi dlouhá chvála včely. Začíná citací Písma: „Jdi ke včele, lenochu, a uč se, jak je pracovitá.“⁷⁵, a pokračuje vyjmenováváním různých vlastností včely. Kromě pracovitosti vyzdvihuje, že je milá a slavná, slabá, pokorná, vytvářející sladkost, milující svou královnu, tvořící úly, získávající bohatství, plodící potomky bez rozkoše. Říká zde, že spravedlivý člověk má jednat jako včela. Poté co je vychválena včela, následuje přirovnání úlu a církve.

Ve čtvrté části je toto přirovnání rozvinuto a je vysvětlováno na knize Soudců, na příkladu Samsona. Zde autor přirovnává Krista, který přišel, aby si vzal

⁷⁵ Jedná se zde zřejmě o citaci Septuaginty překládané z hebrejských Písem řeckými překladateli, kteří za chválu mravence vkládali chválu včely. Svatý Jeroným však tyto verše do latinského překladu Vulgáty nezahrnul. Srov. TICHÝ, Radek. *Exsultet: historie a liturgie velikonočního chvalozpěvu*. Praha: Krystal OP, 2018, s. 90.

za manželku církev, k Samsonovi, jenž šel za ženou, která mu měla být zasnoubena. Lev, kterého Samson zabíjí ve vinici je obrazem tohoto světa, který vystupuje proti Kristu a snaží se mu bránit ve spáse věřících. Je však poražen silnými údy Krista, totiž vírou mučedníků. Zmínku o úlu již nenacházíme, neboť zde již chvála na velikonoční svíci končí.

Vidíme tedy jinou podobu chvály, která má některé prvky podobné, jako například pozvání k modlitbě, vzývání Boha, předobraz ohnivého sloupu. Chvála včely a chvála svíce jsou mnohem obsáhlejší a rozvinutější. Vidíme starozákonní předobraz Samsona, který přemohl lva, jako Krista, který přemohl svět.

2.3. Exsultet pocházející ze 6. století z Milána

Jelikož se tato velikonoční chvála používá až dodnes v ambrosiánské liturgii velikonoční vigilie⁷⁶, můžeme si nejprve něco říci o průběhu slavnosti světla v této liturgii: Po fakultativním požehnání ohně, které se může konat v sakristii nebo na jiném vhodném místě, je velikonoční svíce zapálena; potom se celebrant, jáhen (s knihou obsahující Exsultet) a liturgické služby (myšleno asistence) odeberou (bez *lumen Christi*) k oltáři. Nyní jsou zapáleny svíčky a světlo v kostele. Celebrant pozdraví věřící obvyklým způsobem a stručně představí oslavu noci. Potom jáhen obdrží požehnání a začíná pronášet chvalozpěv. Když skončí tento zpěv, následuje bohoslužba slova, ve které zazní šest čtení.⁷⁷

Autor chvály je sice neznámý, ale použitý rytmus, hexamet, nám pomůže datovat vznik chvály asi do 6. století⁷⁸. Prolog je převzatý, stejný jako v galikánském Exsultetu. Díkůvzdání (Eucharistia) vyzpívá v plném rozsahu naplnění (v Kristu a ve svátostech) toho, co předpověděli otcové ve Starém zákoně: „Večer tohoto dne je

⁷⁶ Missale Ambrosiano 1976 obsahuje dvě verze Exsultetu: latinskou verzi přizpůsobenou pro zpěv (59–70) a italskou verzi bez poznámek (56–59); v tomto druhém případě chybí žádost jáhna, zatímco doktrína, která je v latinské verzi, stále zůstala úplná. Ve srovnání s galikánským Exsultetem se zdá, že hudební forma první části Ambrosiánské velikonoční chvály je méně nápaditá; sylabická melodie je subtonální (tón recitace a), a tak ukazuje vyšší stáří než Galikánská velikonoční chvála používaná dodnes. Na druhé straně melodie druhé části díkůvzdání je bohatší a občas exponuje v kadencích bohatý melismatický inherentní Ambrosiánský chorál. Srov. FUCHS, Guido a Hans Martin WEIKMANN. *Das Exsultet: Geschichte, Theologie und Gestaltung der österlichen Lichtdanksagung*. Regensburg: Verlag F. Pustet, 1992, s. 125–126.

⁷⁷ Srov. FUCHS, Guido a Hans Martin WEIKMANN. *Das Exsultet: Geschichte, Theologie und Gestaltung der österlichen Lichtdanksagung*. Regensburg: Verlag F. Pustet, 1992, s. 125–126.

⁷⁸ TICHÝ, Radek. *Exsultet: historie a liturgie velikonočního chvalozpěvu*. Praha: Krystal OP, 2018, s. 123.

tedy shrnuta celá plnost úctyhodného Tajemství, a to, co bylo zastoupeno a učiněno v úplně odlišných časech, se v průběhu této noci odráží a je dokončeno.“⁷⁹ Překvapivou skutečností je, že v místě spojeném se svatým Ambrožem a v liturgii podle něho pojmenované nezaznívá v Exsultetu chvála včely.

Můžeme pozorovat mírně rozvinutější pojednání o beránkovi a změně charakteru oběti, směřující k vyjádření toho, že Kristus je jediný a pravý beránek, kterého naznačovaly starozákonní obrazy. On je Beránek i Pastýř, který dává život za své ovce. Je zde také patrný odkaz na proroka Izajáše.⁸⁰ Opět můžeme vidět starozákonní předobrazy ohnivého sloupu a projití Rudým mořem. Kristus je pojímán jako nový Adam. Více než jinde se rozvíjí eucharistický aspekt, jenž vyzývá nejen k přijímání těla starého beránka, ale těla i krve Beránka, jež nepřináší vinu, ale spásu. Následují parafráze Matoušova evangelia (Mt 4,4) a také Janova evangelia (Jan 6,58). Tato místa však nejsou jediná, v nichž nalzáme inspiraci Ježíšovými výroky tak, jak je máme v evangeliu. Můžeme je vnímat na mnoha místech Exsultetu, ať už jako parafráze, nebo jako motivy.

Další částí je chvála svíce, v níž však chybí chvála včely, která v té době byla běžná. Je kladen důraz na to, aby svíce byla vosková pro čistotu vzhledu, jemnost vůně a záři světla. Taktéž se dbá na čistotu vosku zrozeného z panenství a papyrus vytvořený ve vodním proudu, uzavřený v panenské hmotě (vodě). Je tedy vyzdvíženo panenství a čistota⁸¹. V textu nenalezneme ani obětování nebo zasvěcení svíce. Slouží pouze jako prostředek pro udržení světla, zatímco se přidává olej do lamp, aby se nezmeškal příchod Páně – Ženicha. Opět tedy vidíme odkaz na evangelijní podobenství.

(Původní) pozice tohoto Velikonočního Praeconia v Ambrosiánské velikonoční liturgii je popsána ve svém posledním verši: „Neboť nejprve vychází toto večerní světlo jako ona hvězda, průvodce mudrců. Potom následuje pramen tajemné obnovy, jako proudil s Boží laskavostí tok Jordánu. Nakonec apoštolský hlas kněze oznamuje vzkříšení Krista. Tu k naplnění celého tajemství přijímá Krista zástup věřících.

⁷⁹ Srov. FUCHS, Guido a Hans Martin WEIKMANN. *Das Exsultet: Geschichte, Theologie und Gestaltung der österlichen Lichtdanksagung*. Regensburg: Verlag F. Pustet, 1992, s. 125–126.

⁸⁰ Srov. Iz 53, 6–7.

⁸¹ Nevidíme však jako v jiných chválách přímé nebo nepřímé poukázání na panenství Mariino.

At' jej, posvěcený modlitbou a zásluhami Tvého nejvyššího kněze a apoštola a velekněze Ambrože, přijme v den Vzkříšení Páně, at' Kristus v každém přinese užitek.“⁸²

2.4. Irský velikonoční zpěv pocházející ze 7. století

Antifonář sepsaný v opatství Bangor, nacházejícího se v severním Irsku, obsahuje mimo jiné také hymnus na velikonoční svíci. Předpokládaná doba vzniku je koncem 7. století. Slouží jako doklad o keltské liturgii šířící se s misijním působením irských mnichů na evropský kontinent.⁸³ V porovnání s ostatními chválami svíce se jedná, co do rozsahu, o mnohem kratší chválu. Zatímco v galikánském Exsultetu je noc opěvována jako ta, která je svědkem velkých Božích skutků, dokonce se o ní mluví jako o posvěcené, zde je vnímána jako něco negativního, co je třeba zahnat světlem, a světlo je oslavováno. Další částí, která zde chybí oproti galikánskému Exsultetu, je zmínka o Adamově dluhu, Kristově vykupitelském díle a o šťastné vině.

Podíváme-li se na první strofu, vidíme zde, že Bůh je principem, od kterého se všechno odvíjí. „Ohnivý tvůrce ohně,“ – Bůh tvoří to, co sám je; „světlo, dárce světla“ – Bůh je světlem a toto světlo rozlévá kolem sebe; „živote a původce života“ – jen v Bohu může být náš život, od něho náš život pochází; „spáso a dárce spásy.“ – Bůh je spása, kterou nám dává ve svém Synu. Autor tedy oslovuje Boha třemi slovy, která ho nemohou obsáhnout, ale vyjadřují jeho vlastnosti: Tvůrce, Dárce, Původce. Jedná se o rozvinuté oslovení Boha, na které navazuje prosba o uchování světla osvěcujícího nejen tuto noc, ale i nitro člověka. Nejedná se tedy ani o pozvání k modlitbě, ani o „prefaci“.

V dalších dvou strofách vidíme připomínku velkých Božích skutků při východu z Egypta a dvojí účel sloupu, zde označené jako dvojí milost. Oblak chránící lid přes den a oheň zahánějící noc. Dalším vzpomenutým plamenem je hořící keř, ze kterého Bůh povolává Mojžíše, což je obraz, který v galikánském Exsultetu nenacházíme.

⁸² Srov. FUCHS, Guido a Hans Martin WEIKMANN. *Das Exsultet: Geschichte, Theologie und Gestaltung der österlichen Lichtdanksagung*. Regensburg: Verlag F. Pustet, 1992, s. 126.

⁸³ Srov. TICHÝ, Radek. *Exsultet: historie a liturgie velikonočního chvalo zpěvu*. Praha: Krystal OP, 2018, s. 128.

Pokud srovnáme obraz hořícího keře s Janovým evangeliem (18, 3-8), je do očí bijící jméno Boha, které dává poznat Mojžíšovi, a odpověď Ježíše vojákům, kteří ho přišli zajmout do getsemanské zahrady. Obojí zní „Já jsem“. Tak jako Mojžíš má být zachráncem lidu otročícího v Egyptě, tak Kristus je Spasitelem lidu otročícího hříchu. Otázkou zůstává, jestli je příměr hořícího keře a velikonoční svíce vhodný. Když se však podíváme do knihy Exodus (3,2) a srovnáme toto místo veršem galikánského Exsultetu „Ačkoli se její plamen dělí a rozdává světlo, přece ho neubývá.“, můžeme pozorovat podobnost: Keř hoří, ale neshoří – Plamen se dělí, a přece ho neubývá. Možná i autor tohoto zpěvu měl tuto podobnost před očima.

Následující strofy už směřují k rozsvícení svíce, odstranění temnoty a nečistoty. Můžeme si všimnout, že svíce má být zapálena „za vanutí Ducha svatého“, aby byl při tom, když budeme velikonoční svíci zapalovat. Pokud se podíváme do Exsultetu používaného dnes v římské církvi, nenajdeme jedinou zmínku o Duchu svatém, dokonce ani v závěrečné doxologii.

V dalších dvou strofách jsou zmíněny úl a roj, ale nejedná se o chválu včely jako takovou, jak ji známe z jiných chvalozpěvů. Úl je přirovnán k nitru srdce, a tak jako je naplněn medem, tak Bůh plní srdce Slovem. Roj potomků hledajících nebe pak zřejmě znázorňuje lid, který se má vznášet k nebi. Poslední strofu tvoří trojiční doxologie.

2.5. Velikonoční zpěv dochovaný v Gelasiánském sakramentáři ze 7. století

Velikonoční hymnus nacházející se ve *Starém gelasiánském sakramentáři* (*Sacramentarium gelasianum vetus*) pochází ze 7. století. Jak ukázala nejnovější bádání, nejedná se o text titulárních římských kostelů, za který byla kniha dlouho považována, ale o text používaný pro slavení mimo Řím. Kompilátor pouze použil orací a prefací používaných v Římě. Původ tohoto hymnu není jasný, protože papežská bohoslužba obsahovala chválu na svíci až od 9. století.⁸⁴

⁸⁴ Srov. TICHÝ, Radek. *Exsultet: historie a liturgie velikonočního chvalozpěvu*. Praha: Krystal OP, 2018, s. 130.

Tento hymnus nezačíná invitatoriem jako galikánský Exsultet, ale začíná chválou Boha, stvořitele světa a původce světla, která je dále rozvíjena. Následuje obětování svíce z vosku, papyru a oleje. S voskem a papyrem už jsme se setkali v předchozích chvalozpěvech, v této verzi máme navíc olej, což nám ukazuje, že praxe výroby svíci mohla být odlišná. Opět je svíce popsána jako něco čistého, neposkvrněného.

Další strofa vypráví o noci, ve které byla poražena prastará temnota, a smrt zasažená světlem Kristova vzkříšení je vedena v triumfu Páně jako zajatkyně. Jde tedy o chválu noci jako svědka vzkříšení, podobně jako v galikánském Exsultetu „To je noc, ve které Kristus pouta smrti rozlomil a jako vítěz vystoupil z hrobu.“

Následuje prosba za stvoření, aby mu Bůh vyjevil svou slávu. Můžeme zde vidět odvolání na vedení Duchem svatým. Součástí této prosby je připomenutí vyvedení Izraele z Egypta skrze Mojžíše vedeného ohnivým sloupem. Dalším starozákonním obrazem zde zmíněným jsou tři mládenci vhození do pece. Je to Boží sláva, která vede, a Boží milost, jež zachraňuje, a moc, která smývá hříchy, o jejichž odpuštění se zde prosí.

Následuje (pro zmíněné období obvyklá) obsáhlá chvála včel. Vyzdvihována je nejen jejich pracovitost či pilnost, podobně jak je uvedeno v českém překladu galikánského Exsultetu, ale zároveň jejich čistota při početí potomstva, zručnost při stavbě úlu nebo šetrnost ke květům. Zajímavým může být srovnání s Kristem, který vychází z Otcových úst a panenského lůna tělesné matky.⁸⁵

Poslední částí tohoto chvalozpěvu je požehnání nad zapálenou svící. Zde je vzýván Bůh, s prosbou, aby sestoupilo na svíci jeho požehnání. Hovoří se zde také o přenesení tajemství tohoto posvěcení a zapuzení ďábelské nepravosti lži..., což symbolizuje přenášení úlomků svíci do domů věřících, kde z nich byla utvořena malá svíce, která byla zapalována v těžkostech.⁸⁶

⁸⁵ Zde opět vidíme přímý odkaz na Mariino panenství.

⁸⁶ Srov. TICHÝ, Radek. *Exsultet: historie a liturgie velikonočního chvalozpěvu*. Praha: Krystal OP, 2018, s. 23–24.

2.6. Exsultet dochovaný v jihoitalském Beneventu ze 7. století

Přestože beneventská liturgie pod nátlakem Říma vymizela již v 11. století, v pramenech z 10. století se nám zachoval text chvalozpěvu na velikonoční svíci jihoitalského Beneventa. Použité metrum nám umožňuje datovat vznik do 7. století, nic nám však neříká o autorovi, který zůstává neznámý. Patrná je inspirace z textů Ennodia nebo chvalozpěvu z Milána. Podobně, jak to můžeme dnes pozorovat u některých reformovaných církví⁸⁷, nebylo místo chvalozpěvu na začátku liturgie, ale v beneventské liturgii byl Exsultet zařazen až před posledním čtením ze Starého zákona.⁸⁸

Invitatorium je stejné jako v galikánském Exsultetu a stejnými slovy taktéž začíná preface. Chvála noci je ve zmiňovaném chvalozpěvu ovšem rozdílná. Zároveň ten, kdo uvádí do této noci je Kristus. Z toho je patrné, že se nejedná o kteroukoliv noc, ale o noc vzkříšení. Nikde však nenalzáme ani v náznaku odkaz na přechod Rudým mořem nebo vedení ohnivým sloupem po poušti, ani na hřích Adamův. Je pouze opěvováno Kristovo vzkříšení dávající jas této noci, což symbolizují rozsvícené svíce, jak sám autor říká „hvězdná výzdoba chrámů“, podobně jako je v námi používaném chvalozpěvu „jako světla na nebi“.

Ještě než začíná chvála včely, je v další strofě Kristus vykreslen jako umělec, který dává krásu a uspořádání světu ne skrze zákony, ale skrze slovo. Zdůrazňuje se však, že ne jako ten, který chce zvětšit svou moc nebo chválu. Dalo by se polemizovat o tom, jestli se tato pasáž vztahuje ke Kristu, nebo je směřována k Otci, který vše tvoří Slovem. Uvedená část však končí slovy „který ses na svět zrodil skrze lůno panny“, což nám celkem jasně napovídá, že se vztahuje na Krista. Následuje dlouhá chvála včel, jejich čistoty a panenství, přestože rodí potomstvo. Je zde obdivováno jejich úsilí a společenství směřující k jednomu cíli. Dvojí použití částice „Ó“ má zdůraznit „neviditelné umění“, způsob, jakým staví své úly, a také jejich panenství,

⁸⁷ Srov. FUCHS, Guido a Hans Martin WEIKMANN. *Das Exsultet: Geschichte, Theologie und Gestaltung der österlichen Lichtdanksagung*. Regensburg: Verlag F. Pustet, 1992, s. 128.

⁸⁸ Tamtéž, s. 133.

kteřé jim není ke škodě, ale ke cti. V závěru této chvály je vyzdvižena šetrnost a ospravedlněno odnášení kořisti.

Nechybí ani chvála na svíci, která tím, že hoří, stravuje své tělo. Jsou zde popsány její vlastnosti – a to sice příjemná vůně a plamen, který pozvedá srdce. Duch svatý je představen jako ten, který osvěcuje tuto svíci. Nezvyklé je též přirovnání svíce ke žluté žíle božské krve. Nad svíci se pronáší požehnání, v němž je výslovně zmiňován zvyk odnášení úlomků svíce do příbytků na ochranu proti vanutí větru, proti duchu bouří, proti nepřátelům. Inspiraci tohoto požehnání vidíme v chvalo zpěvu z Pavie.

Poslední částí jsou přímluvy, které obsahují prosby nejen za lid, ale i za papeže, místního biskupa, všechny kněze, jáhny, podjáhny a celý klérus. Následují prosby za císaře, knížete a jejich vojsko. Celé prosby, a tím i celá chvála svíce, jsou zakončeny trojiční doxologií.

2.7. Text španělského zpěvu pocházející z 8. století a následujících

Stará španělská liturgie nepoužívá úvodní text „Exsultet iam angelica“, který je stejný v hymnech z Beneventa, Galie (používaného v Římě) a Milána. Staré španělské zdroje uvádějí požehnání ohně a požehnání svíce doložené v antifonári z desátého století v Léonu, jenž obsahuje dvě části, které jsou označeny *Benedictio lucerne ante altare* a *Benedictio cerei*. Jak Pinnel, tak Bernal ukázali, že tyto dvě modlitby tvoří jedinou jednotku. Jazyk je jedinečný, ale je zde mnoho obvyklých bodů: nehodnost jáhna, který zpívá; zvláštní charakter této noci; zhotovení svíce z vosku vytvořeného včelami, jejichž panenství je chváleno; citace církevních a světských autorit.⁸⁹ Je před námi zcela jiný typ chvalo zpěvu, než jsme si doposud uváděli a než máme v Českém misálu, proto jej nebudeme srovnávat, ale spíše se podíváme na jeho obsah, protože struktura je zcela odlišná. Nemůžeme určit přesný původ hispánských textů žehnání lampy a svíce, protože pocházejí z různých pramenů: Tarragona, Silos nebo již uváděný León. V nejstarším záznamu, sakramentári z 8. století je uváděno dvakrát

⁸⁹ Srov. KELLY, Thomas Forrest. *The exultet in Southern Italy*. New York: Oxford University Press, 1996, s. 43–44.

zdvojené žehnání. Nejprve je žehnána lampa a svíce biskupem v sakristii a následně žehnání lampy a svíce jáhnem v kostele. Podle J. Pinella hispánský text závisí na milánské, galikánské, beneventské a gelasiánské předloze.⁹⁰

2.7.1. Požehnání lampy v sakristii

Jak již bylo řečeno, toto žehnání bylo úkolem biskupa. Začíná vzýváním Boha, který je sám světlem všeho, co stvořil. Následuje prosba, aby duše věřících byly lampami Bohem zapálenými, svítily pravdou, hořely láskou a zahaly temnotu. V tomto duchu pokračuje celá modlitba žehnání lampy.

2.7.2. Požehnání svíce v sakristii

Stejně jako žehnání lampy, tak i žehnání svíce v sakristii bylo úkonem biskupa. Nejednalo se o žádný zdlouhavý ceremoniál, ale o prostou modlitbou. Začíná obětováním svíce, jehož součástí je i zmínka o včelách, které ji na Boží příkaz připravily. Nejde však o dlouhou chválu včely, jako jsme to viděli v předchozích chvalozpěvech. Svíce je označena jako oběť a biskup prosí o její požehnání posláním Svatého Ducha. Následuje vzpomínka na působení Ducha o Letnicích. Požehnání završuje krátká chvála svíce s prosbou o naplnění světlem Kristovým pro věřící, aby mohli zářit světlem věčné víry.

2.7.3. Požehnání lampy v chóru

Toto požehnání jáhna již více připomíná chvalozpěv, tak jak jej známe. Začíná dialogem, ovšem mírně odlišným, než jaký se dochoval v galikánském Exsultetu nebo než máme v prefacích. První věc, které si všimneme, je chybějící zvolání „Pán s vámi“ a příslušná odpověď. Také se neříká „Vzhůru srdce“, ale je zde výzva „Uši k Pánu“. Na začátku díkůvzdání vidíme podobné zdvojení jako ve chvalozpěvu z Pavie. Po vzývání Boha následuje chvála za hlas, který se pozvedá k chvále, a také prosba, aby Bůh sám vložil do úst pevnou a dobře znějící řeč. Poté jsou vyzváni všichni, aby se přidali k chvále Boha a s rozsvícenými světly očekávali Ženicha. Bůh

⁹⁰ Srov. TICHÝ, Radek. *Exsultet: historie a liturgie velikonočního chvalozpěvu*. Praha: Krystal OP, 2018, s. 137.

je zde vykreslen jako milosrdný hrnčíř, který zachraňuje rozbitou nádobu, a jako vinař sázející nové výhonky, které již nemají hořkou chuť, chuť hříchu. Následuje výčet Božích činů při stvoření a jejich dokončení při vykoupení, výčet toho, co člověk zavinil svým hříchem a Kristus zachránil svou smrtí a vzkříšením. Tato část volně přechází do chvály noci, která je prosvětlená Pánovým vítězstvím nad smrtí a obsahuje výčet skutečností, jichž je tato noc svědkem.

2.7.4. Požehnání svíce v chóru

Rovněž toto požehnání náleží jáhnovi, ale konal ho jiný jáhen než ten, který žehnal lampu. Začíná díkyvzdáním se zdvojením na začátku, opět poněkud jinými slovy než žehnání lampy. Následuje chvála svíce obsahující výčet Božích skutků v dějinách s odkazem na nynější vyplnění. Plamen svíce nahrazuje ohnivý sloup, voda uděluje osvobození ke spáse. Do tohoto místa je vložena prosba za služebníky zasvěcené svaté službě, tedy klérus. Nenacházíme zde chválu včely, ale pouze zmínku o původu vosku z panenství a květu. Papyrus je vykreslen jako závoj, který zvětšuje jas plamenů. Pokračuje chvála Tvůrce, která plynule přechází v prosby zakončené prosbou za biskupa, knížata, klérus a věřící lid. Zakončení netvoří doxologie, ale prosté Amen.

2.8. Text Lyonského velikonočního zpěvu z 9. století

Carmen de cereo paschale podle Drepania je modelováno na základě staršího textu a dokládá všudypřítomný vliv obřadů a jazyka velikonoční vigílie. Jedná se o pozdější reflexi dřívějších textů.⁹¹ Drepanius Florus, jemuž je připisována tato chvála, byl lyonský jáhen a mistr katedrální školy v Lyonu v polovině 9. století. Byl kompilátorem komentářů Písma, vydavatelem opisů starověkých otců a vystupoval jako oponent alegorického přístupu k liturgii, který rozvíjel zejména jeho současník

⁹¹ Srov. KELLY, Thomas Forrest. *The exultet in Southern Italy*. New York: Oxford University Press, 1996, s. 43.

Amalarius z Mét. Mezi jeho básnické dílo patří také námi pojednávaná píseň na velikonoční svíci.⁹²

Hymnus začíná vzýváním Boha stvořitele, který vše řídí. Následuje výčet toho, co Bůh stvořil, se závěrečnou prosbou, aby obrátil svůj zrak na lid, který se shromáždil. Pokračuje srovnání s „bohoslužbou“ Ídských Galů, bděním Attických žen nebo nočními orgiemi Thébského Kithaeronu, kde se používal zběsilý lomoz, kouř kadidla, prolévání krve a pobíhání. Proti tomu je vykreslena křesťanská modlitba s rukama pozdviženýma k nebi ke chvále Slova, které opustilo nebeské výšiny a skrze neporušené panenství se stalo člověkem, tedy oslava Ježíše Krista.

Chválu noci zde nenalezneme, ale vidíme chválu svíce tvořené mnoha vrstvami vosku a papyru. Je opěvována jako bdící strážce napodobující hvězdy, zatímco se konají bohoslužby. Následná chvála Krista, který je a bude uctíván od východu na západ a nemůže být nikým zapřen, zakončuje celý chvalozpěv.

2.9. Shrnutí

V této kapitole jsme srovnávali osm velikonočních chvalozpěvů na velikonoční svíci, vznikajících na různých místech v rozmezí asi tří století, s našim Exsultetem, který vychází z římské tradice. Můžeme pozorovat, že se některé navzájem ovlivňovaly a obohacovaly, ale každý z autorů má svůj odlišný styl a je ovlivněn jinými teologickými směry. Komparativní metodou jsme dospěli k několika skutečnostem:

- Exsultetem, podle prvního slova chvalozpěvu, můžeme nazvat pouze dvě z námi srovnávaných verzí, a to chvalozpěvy z Milána a Beneventa, protože ostatní toto invitorium neobsahují.
- Nejčastěji obsaženým tématem velikonočních chvalozpěvů, nepočítáme-li obětování svíce nebo chválu na svíci, jež je samozřejmě obsažena ve všech verzích, jsou ohnivý sloup vedoucí Izrael po poušti (chybí v chvalozpěvu z Beneventa) a chvála včely. Je to logické, neboť se jedná o oslavnou píseň na svíci, která je z vosku, jehož původkyní je včela, a zároveň připomíná ohnivý

⁹² TICHÝ, Radek. *Exsultet: historie a liturgie velikonočního chvalozpěvu*. Praha: Krystal OP, 2018, s. 146.

sloup.⁹³ Méně častými jsou témata vyvedení Izraele Rudým mořem, chvála stvořitelského díla a naplnění starozákonních předobrazů v Kristu nebo v liturgii veliké noci.

- V jednotlivých chválách se však objevují i zcela originální biblické obrazy, které v jiných chvalozpěvech nenajdeme, ať už je to hořící keř, tři mládenci v peci nebo Samson a lev na vinici.
- Zcela patrné je ovlivnění textu z Beneventa texty Ennodia a Milánského chvalozpěvu. Podle některých autorů byl hispánský text inspirován milánskou, galikánskou, beneventskou a gelasiánskou předlohou. U ostatních ovlivnění není prokazatelné, přestože jsou v nich podobná témata.

⁹³ Nutno připomenout, že ve středověku byly velikonoční svíce daleko větší. Některé prameny uvádějí, že byly vysoké jako dospělý muž.

3. Teologie Slavnosti velikonoční svíce

Zvláštní se nám může jevit skutečnost, že největší události křesťanského světa, příchod Spasitele na svět a jeho vítězství nad smrtí, se dějí v noci. Jednoduchou odpovědí na otázku „proč tomu tak je?“ nám může být zase otázka: „Kde by více vyniklo světlo než v temnotě, kterou rozháni?“ Proto se příchod Spasitele na svět, skrze lůno Panny Marie, děje v noci, kdy všechno spí, a jen pastýři bdí u svých stád a jsou prvními příjemci radostné zvěsti anděla.⁹⁴ Stejně tak vidíme temnotu i na konci Ježíšova pozemského života, když visí na kříži a celý kraj halí temnota až do tří hodin odpoledne.⁹⁵ Přichází temnota noci, ze které zazáří veliké světlo. „Ježíš, který svou smrtí přemohl smrt a daroval nám život, jeho kříž a vzkříšení je jedinou Událostí dějin. Nejedná se o dvě události, ale o dva „momenty“ jednoho tajemství.“⁹⁶ Pokud se tedy chceme zabývat teologií první části velikonoční vigilie, nemůžeme opomenout celou událost vykoupení, kam patří i události Velkého pátku. Je velmi podivuhodné, že Ježíš proti smrti nebojuje, ale přijímá ji dobrovolně, nechává se bičovat, poplivat a posmívat, odpouští svým katům, protože ví, že násilí je jen další silou smrti. Skutečnost, že je smrt zničena jeho smrtí, je pro nás jistě bláznovstvím *par excellence!*⁹⁷ On sám nám však říká: „Nikdo mi můj život nemůže vzít, ale já ho dávám sám od sebe.“⁹⁸ Je to tedy Ježíš, který se dobrovolně vydává a platí dluh Adamův. V jedné ze svých velikonočních řečí o tom pojednává svatý Augustin:

„Byli jsme dlužníky, a to tím většími, čím víc jsme hřešili. On přišel bez dluhů, protože byl bez hříchu; našel nás shrbené pod tíhou vin, vrátil to, co neuloupil, milosrdně nás osvobodil od věčného dluhu. Dopustili jsme se viny a očekával nás trest. On, přestože neměl účast na naší vině, stal se účastníkem trestu, protože nám chtěl odpustit i vinu, i trest.“⁹⁹

Někteří středověcí autoři se mylně domnívali, že Kristus platil výkupné ďáblu. To ovšem neodpovídá našemu pojetí. Vždyť v textu Velikonočního chvalozpěvu, jehož teologii si rozebereme později, najdeme: „Neboť Kristus za nás splatil věčnému

⁹⁴ Srov. Lk 2,7–11.

⁹⁵ Srov. Lk 23, 44.

⁹⁶ CORBON, Jean. *Liturgie pramene*. Praha: Krystal OP, 2015, s. 32.

⁹⁷ Srov. tamtéž, s. 35.

⁹⁸ Jan 10,18.

⁹⁹ AUGUSTIN Z HIPPO, *Sermones*, sermo 216, 5; PL 38, 1079.

Otci dluh Adamův.“¹⁰⁰ Ne tedy ďáblovi, ale věčnému Otci. Ani toto pojetí však nebylo v minulosti bez problémů, protože někteří slavní kazatelé se nechávali strhnout a hovořili o hněvu rozhněvaného Boha. U Bossueta čteme: „Ježíš prosí, ale rozhněvaný Bůh ho neslyší; jde o spravedlnost Boha, který chce pomstít urážky. Ježíš trpí, ale Bůh se nedá usmířit.“¹⁰¹ Tomuto však opět odporuje Exsultet, v němž je to právě Bůh, který projevuje svou lásku a vydává Syna, aby vykoupil služebníka.¹⁰² Celá tato skutečnost se nám zrcadlí ve velikonoční vigílii, když slavíme Kristovo vzkříšení, vyplnění starozákonních předobrazů.

3.1. Plamen ohně – světlo Kristovo

Jak již bylo řečeno, obřady velikonoční vigílie začínají žehnáním ohně. Co však tento oheň symbolizuje? „Tam, kde se objevuje světlo v temnotě, je patrná Boží blízkost, a proto se také Bohu děkuje.“¹⁰³ Bůh se mnohokrát dává ve Starém zákoně poznat v ohni, ať už je to hořící keř, ze kterého promlouvá k Mojžíšovi, nebo ohnivý sloup, který vede Izraelský národ přes poušť. Tyto předobrazy Starého zákona však docházejí svého naplnění v Novém zákoně, kdy Kristus jako vítěz nad smrtí vychází ze hrobu a osvětluje svým jasem svět. Jako tehdy na poušti vyšlehl oheň z keře a zazníval hlas k Mojžíšovi: „Já jsem ten, který je stále s vámi.“, tak v ohni, jenž se světlí při velikonoční vigílii, je „inkorporován“ oheň, který vyšlehl ze skály na Kalvárii, z hrobu, když Kristus vstal z mrtvých. Předobraz z pouště se naplňuje ve zmrtvýchvstalém Kristu, který chce být stále s námi.¹⁰⁴ Oheň jako takový byl považován za nejčistší z živlů¹⁰⁵ a byl používán k čištění ušlechtilých kovů. Tak i nás Kristus očišťuje od našich nečistot, když se vydává za naše hříchy. „Já jsem přišel vrhnout oheň na zem a jak toužím, aby se vzňal.“¹⁰⁶ Snad nejvíce nám o významu velikonočního ohně vypovídá žehnací modlitba, ve které prosíme, aby nám oheň

¹⁰⁰ *Český misál*. ed. 2015, Neděle zmrtvýchvstání Páně, Velikonoční vigílie, č. 18.

¹⁰¹ BOSSUET J.-B.. *Oeuvres completes*, IV., Paříž 1836, s. 365, ed. CANTALAMESSA, Raniero. *Vel'konočné tajomstvo*. Bratislava: SERAFÍN, 2001, s. 97.

¹⁰² Srov. CANTALAMESSA, Raniero. *Vel'konočné tajomstvo*. Bratislava: SERAFÍN, 2001, s. 97.

¹⁰³ RICHTER, Klemens. *Liturgie a život: smysl liturgie, mše, církevní svátky, svátostná znamení*.

Vyd. 2., rozš. Praha: Vyšehrad, 2003, s. 248.

¹⁰⁴Srov. VLK, Miloslav. *Pojďme s ním svatým týdnem*. Druhé vyd. Praha: ing. Marie Ryšavá, MBA, ASC, 2017, s. 38.

¹⁰⁵ BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*. Praha: Vyšehrad, 2008, s. 333.

¹⁰⁶ Lk 12, 49.

připomínal Božího Syna, v němž září Boží sláva. Žádá se také o očištění srdcí a zapálení touhy po Bohu, aby světlo Veliké noci bylo předobrazem slávy v Božím království.¹⁰⁷

3.2. Velikonoční svíce – ohnivý sloup vedoucí lid

Podstatným prvkem a vlastním symbolem Velikonoc je velikonoční svíce – paškál. Její původ přesně neznáme, ale víme, že již v rané církvi bylo zvykem prosvětlovat velikonoční noc mnohými světly. V městě Římě při velikonoční vigílii světlo zajišťovaly dvě svíce o velikosti dospělého muže. V galské liturgii se spokojili s jednou velkou svící, která měla symbolické prvky, z nichž se nám dodnes zachoval kříž, pět kadidlových zrn a řecká písmena alfa a omega spolu s letopočtem.¹⁰⁸ Co tyto symboly znamenají si rozebereme níže. V dnešní době se objevují i symboly beránka nebo vzkříšeného Krista. Mají nám pomoci v uvědomění si, že velikonoční svíce je symbolem Vzkříšeného, který je pravý Beránek, oběť i kněz, vítěz nad smrtí. S motivem beránka se setkáváme už v prvotní církvi jako symbolem Krista.¹⁰⁹ Tento symbol je velmi rozšířený a proto není divu, že se dostal i na velikonoční svíci.

3.2.1. Kříž

Můžeme dnes s určitou jistotou říci, že víra v Ježíše jako Krista, to znamená „kristovská“, křesťanská víra jako taková, má svůj počátek a zdroj v kříži.¹¹⁰ Kříž sám o sobě neznamena nic jiného než bolest a utrpení. Jedná se totiž o antický popravčí nástroj (šibenici).¹¹¹ Ve Starém zákoně jím bylo opovrhováno, jak na to odkazuje sv. Pavel v listu Galatánům: „Stojí totiž v Písmu: ‚Proklet je každý, kdo visí na dřevě.‘“¹¹² Vidíme tedy, že samotný kříž je opovrhován stejně jako ten, kdo na něm visí. Kristus ho však povýšil na nástroj našeho vykoupení, když ho z lásky

¹⁰⁷ Srov. *Český misál*. ed. 2015, Neděle zmrtvýchvstání Páně, Velikonoční vigílie, č. 9.

¹⁰⁸ Srov. BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*. Praha: Vyšehrad, 2008, s. 498.

¹⁰⁹ Jedním z dokladů je vyobrazení v Comodilliných katakombách z počátku 4. století. Je na něm beránek žehnající eucharistické chleby.

¹¹⁰ BENEDIKT XVI. *Úvod do křesťanství: výklad apoštolského vyznání víry: s novou vstupní esejí autora z roku 2000*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. Studium (Karmelitánské nakladatelství), s. 143.

¹¹¹ RAHNER, Karl a Herbert VORGRIMLER. *Teologický slovník*. Praha: Vyšehrad, 2009. Teologie (Vyšehrad), s. 188. Srov. BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*. Praha: Vyšehrad, 2008, s. 225.

¹¹² Gal 3,13 srov. Dt 21,23.

k nám přijal a „vzal na sebe všechno to prokletí, které Zákon uvaloval na ty, kdo ho přestupovali.“¹¹³ Proto je také kříž uctíván při obřadech Velkého pátku a stal se symbolem křesťanství. V kříži je naše spása. Mnozí teologové si pokládali otázku, zda by nestačila jediná kapka Kristovy krve pro naše spasení, a docházejí k podobným odpovědím. Stačila. Tak to vyjadřuje svatý Tomáš Akvinský ve svém hymnu Adoro te devote, když říká: „Vždyť jediná krůpěj její stačila, aby všeho světa viny obmyla.“¹¹⁴ Kristus nám však ukázal nekonečnou moc lásky, když to všechno za nás trpěl. Svatý Jan Zlatoústý říká: „O kolik oceán převyšuje kapku, o tolik převyšuje Kristova zásluha naši vinu.“¹¹⁵ Nejedná se tedy o vyrovnání dluhu či usmíření nekonečně uražené spravedlnosti Boží (jak jsme o tom hovořili výše). Biblické pojetí kříže není součástí mechanismu porušeného práva, naopak kříž je tady spíše výrazem radikální lásky, která se zcela vydává, událostí, v níž někdo je tím, co činí, a činí to, co je; projevem života, jenž je zcela bytí pro druhé.¹¹⁶ „Kříž vyjadřuje také přijetí Ježíšovy smrti ve víře, což se projevuje následováním ukřižovaného Ježíše v životě a dokončuje vlastní smrtí jako spoluumíráním s Ježíšem Kristem. Veškerá křesťanská existence je určena Ježíšovým křížem, je tedy teologií, která všechny své pozitivní výpovědi „umírajíc“ musí odevzdávat do vždy většího, neobsáhnutelného tajemství Božího. Kříž nemůže sloužit k ochromení či utlumení aktivního pojetí následování Krista v péči o trpící či ponížené.“¹¹⁷ Kříž nám připomíná Kristovu oběť, jeho vítězství nad smrtí, připomíná nám jeho přítomnost mezi námi „včera i dnes“, od začátku až do konce.

3.2.2. Alfa i Omega

Dalšími symboly, které se do velikonoční svíce vyrývají, jsou písmena řecké abecedy alfa a omega – tedy první a poslední písmeno. Co však tato označují? Již v pozdním

¹¹³ *Nový zákon: text užívaný v českých liturgických knihách přeložený z řečtiny se stálým zřetelem k Nové Vulgátě*. 3. vyd. V Kostelním Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 607.

¹¹⁴ Český umělecký překlad v Kancionále č. 712.

¹¹⁵ Srov. BAUR, Benedikt. *Život ve světle liturgie*. Praha: sestry dominikánky Broumov, 1969, s. 152.

¹¹⁶ Srov. BENEDIKT XVI. *Úvod do křesťanství: výklad apoštolského vyznání víry: s novou vstupní esejí autora z roku 2000*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. Studium (Karmelitánské nakladatelství), s. 199.

¹¹⁷ RAHNER, Karl a Herbert VORGRIMLER. *Teologický slovník*. Praha: Vyšehrad, 2009. Teologie (Vyšehrad), s. 188–189.

starověku tento výraz „alfa i omega“ znamenal od začátku do konce nebo také celek vesmíru. V křesťanské tradici se s nimi setkáváme v knize Zjevení, kde čteme: „Já jsem Alfa i Omega, praví Pán Bůh, ten, který jest a který byl a který přichází, Všemohoucí.“¹¹⁸ Zároveň se tak Kristus označuje ve dvacáté první a dvacáté druhé kapitole této knihy. Také u proroka Izajáše čteme: „Já jsem první i poslední, kromě mne žádného Boha není.“ Vidíme tedy, že Bůh je ten, který vše tvoří od počátku skrze své Slovo, vše řídí, a k němu má všechno směřovat jako ke svému cíli. „Ježíš není zbožštěný člověk: je skutečně vtělené Slovo Boží.“¹¹⁹ Ten, který je od věčnosti do věčnosti, první a poslední, Alfa i Omega.

3.2.3. Teologie dějin – rok jako velmi malá část dějin

Zároveň s křížem a písmeny alfa a omega se do velikonoční svíce vyrývá letopočet, jako ukazatel jedné krátké etapy dějin. To můžeme vycítit i ze slov, která při tomto úkonu kněz říká.¹²⁰ Vidíme, že Ježíš Kristus je vládce, ten, kterému je vše podrobno, a který nade vším vládne. On zvítězil nad smrtí a porazil ji svým zmrtvýchvstáním. Nelze se nezmínit alespoň částečně o teologii dějin, jež je neoddělitelná od teologie dějin spásy. „Pokoncilní vývoj katolické teologie vedl souběžně cestou recepce teologie kříže, zejména v oblasti christologie, soteriologie a trinitologie a teologie dějin.“¹²¹ Dějiny však můžeme vnímat pozitivně nebo negativně, záleží na tom, ke kterému teologickému směru se přidáme, jestli k inkarnacionistům nebo k eschatologům. Avšak dějiny světa bychom měli vnímat pozitivně, protože svět a čas jsou stvořeny Bohem, to znamená, že jsou dobré¹²², a zároveň v dějinách se nám otevírá cesta spásy.¹²³ Poměr mezi věčností a dějinami je perichoretický, o čemž svědčí i tajemství oslaveného Krista sedícího po Otcově pravici a přítomného v čase do skonání světa. Můžeme tak zpřítomňovat jeho utrpení a oslavení, když slavíme

¹¹⁸ Zj 1,8. „Nazývá se tak Bůh, poněvadž všecko od něho pochází a k němu jako k cíli má směřovat.“ (Fr. Sušil)

¹¹⁹ CORBON, Jean. *Liturgie pramene*. Praha: Krystal OP, 2015, s. 161.

¹²⁰ „Kristus je Pán všech věků, on vládne dějinám, jeho je království i moc i sláva po všechny věky věků.“ *Český misál*. ed. 2015, Neděle zmrtvýchvstání Páně, Velikonoční vigilie, č. 10.

¹²¹ POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš Kristus – Pravda dějin: trojiční a christocentrická teologie dějin*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009. Teologie (Karmelitánské nakladatelství), s.101.

¹²² Srov. Gn 1; Mdr 13; Jan 3,16.

¹²³ Srov. POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš Kristus – Pravda dějin: trojiční a christocentrická teologie dějin*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009. Teologie (Karmelitánské nakladatelství), s. 16–17.

mši svatou.¹²⁴ Tento pozitivní přístup ke stvoření světa a času vnímáme v Písmu, neboť v plnosti času dochází k naplnění Otcova záměru našeho osvobození, když posílá na svět svého Syna. Rovněž učitelský úřad církve hovoří o času a dějinách pozitivně. Svatý Jan Pavel II. v apoštolském listu píše:

„Skutečně se čas naplnil, protože skrze vtělení Bůh vstoupil do dějin lidstva. Věčnost vstoupila do času: jaké větší naplnění ještě může být? [...] Plnost času je ve skutečnosti pouze věčnost, ba dokonce – ten, který je věčný, totiž Bůh. Vzkročit do plnosti času proto znamená dospět ke konci času a překročit jeho hranice, abychom v Boží věčnosti získali jeho naplnění.“¹²⁵

Ctirad Václav Pospíšil vidí základ teologie dějin v tajemství Nejsvětější Trojice a říká:

„Fyzikální čas je sám v sobě stopou Trojice, která se pak díky myslícímu a svobodnému stvořenému subjektu stává obrazem trojičního mysteria v tom, co nazýváme dějiny, a díky nadpřirozenému trojičnímu sebedarování a svobodnému přijetí ze strany člověka se konečně z této stopy a z tohoto obrazu stává podoba trojičního mysteria v tom, co definujeme jako dějiny spásy.

[...]

Vtělený Syn napravuje naše vnímání času mimo jiné tím, že emancipuje přítomnost, v níž zpřítomňuje nejen minulost ve smyslu naplněných příslibů, ale také budoucnost ve formě výrazně eschatologicky laděného působení a hlásání, což vrcholí vzkříšením a zjevením Krista ve stavu oslavení.“¹²⁶

¹²⁴ Srov. tamtéž, s. 32–33.

¹²⁵ JAN PAVEL II., *Tertio millennio adveniente*, apoštolský list ze dne 10. 11. 1994, český překlad Praha 1995, čl. 9.

¹²⁶ POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš Kristus – Pravda dějin: trojiční a christocentrická teologie dějin*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009. Teologie (Karmelitánské nakladatelství), s. 54, 57.

3.2.4. Pět kadidlových zrn – pět ran Kristových

Pět kadidlových zrn zasazených do velikonoční svíce má symbolizovat pět Kristových ran. To dokládají také slova, která se při zasazování zrn do paškálu říkají.¹²⁷ Úcta ke Kristovým ranám, které přímo nebo náznakem dokládají evangelia¹²⁸, se rozšířila hlavně ve středověku. Velkou roli v tom sehrála stigmatizace svatého Františka z Assisi. Jednou z praktik byla modlitba pěti Otčenášů při ranním a večerním zvonění, ke cti pěti Kristových ran.¹²⁹

Ve Starém zákoně máme také mnoho předobrazů týkajících se Kristova utrpení. Jedním z nejznámějších je píseň o Hospodinově trpícím služebníku v knize Izajáš. V ní je vykresleno neskutečné utrpení Hospodinova služebníka, opovrhování jím, ale také vyjádřena skutečnost: „Jeho ranami jsme uzdraveni.“¹³⁰ Další předobraz nacházíme ve dvanácté kapitole proroka Zachariáše, která mluví o tom, kterého probodli, nad nímž se nařiká jako nad jednorozeným, což má jistou spojitost s Ježíšovým probodeným srdcem. Můžeme si všimnout, že nejprve se hovoří v 1. osobě a následně ve 3. osobě. Nejprve promlouvá Hospodin a následně se hovoří o ‚probodeném‘, ale vyplývá z toho velmi blízký vztah až natolik, že se Hospodin sám cítí být raněn.¹³¹ Oba tyto předobrazy, stejně jako další, se vyplňují v Ježíši Kristu a v jeho utrpení na kříži.

U některých světců bylo niterné spojení s Kristem a jeho utrpením tak velké, že se u nich objevila stigmata – rány Kristova utrpení. Musíme však říci, že se jedná o výjimečné mystické jevy. Asi nejrozšířeněji můžeme tento fenomén vnímat ve františkánské spiritualitě, v níž nacházíme mnoho světců, kteří mají milost nosit na těle Kristovy rány. Již zmíněný svatý František z Assisi není rozhodně jediným, mezi dalšími světci nesoucími stigmata jsou Anděla z Foligna, Kateřina z Janova,

¹²⁷ „Pro své slavné svaté rány kéž nás chrání a zachrání Kristus Pán ukřižovaný.“ *Český misál*. ed. 2015, Neděle zmrtnýchvstání Páně, Velikonoční vigilie, č. 11.

¹²⁸ Srov. Lk 24,39; Jan 19,37; 20,20.25.27.

¹²⁹ Srov. BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*. Praha: Vyšehrad, 2008, s. 355.

¹³⁰ Iz 53,5.

¹³¹ Srov. *Výklady ke Starému zákonu. IV., Knihy prorocké*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998, s. 835–836.

Veronika Giuliani, Terezie Neumannová a další. Stigmata nejsou výsadou františkánské spirituality, známe mnoho světců se stigmaty i v jiných spiritualitách.

3.2.5. Světlo osvětlující každou temnotu

Jak bylo popsáno v první kapitole, svíce označená symboly a zapálená od požehnaného ohně nyní přebírá úkol ohně a má být tou, která ozařuje prostor, symbolem Krista, světlem zářícím všem národům. Tomu nasvědčují slova pronášená při zapalování svíce.¹³² Tak jako ohnivý sloup vedl Izraelský národ po poušti, tak jde jáhen nesoucí velikonoční svíci v čele průvodu ubírajícího se do chrámu. Zpívá trojí „Světlo Kristovo“ a lid odpovídá „Sláva tobě, Pane“ (Deo gratias).¹³³ Je to jásavá odpověď lidu, který následuje svého Pána. Toto světlo se umocňuje po druhém zvolání, kdy si od velikonoční svíce věřící rozsvítí své svíce. Rozlévá se tak jas světla, který je předzvěstí radostné zvěsti o vzkříšení. To, co později zazní v chvalozpěvu jako parafráze žalmu (Žlm 139, 11-12)¹³⁴, se nyní stává skutečností a noc, která ještě stále obklopuje věřící, se rozjasňuje světlem svící, světlem Kristovým.

3.3. Exsultet iam angelica turba caelorum – Velikonoční chvalozpěv

Velikonoční chvalozpěv je jedním z nejkrásnějších liturgických textů, jenž opěvuje nejen slavnost veliké noci, ale hlavně spásné Kristovo dílo. Nejde se nevěnovat některým částem tohoto chvalozpěvu, v nichž je ukrytá hluboká teologie. Určitě není cílem naší práce postihnout všechna místa a jejich obsah a poselství, ale zdůraznit některá důležitá a přiblížit je. Jelikož je velikonoční chvalozpěv vyvrcholením celé Slavnosti velikonoční svíce, dá se očekávat jeho úchvatnost a velikost. Přesto, že máme několik dochovaných podob velikonoční chvály, budeme se zabývat tou, která je používána při velikonoční vigílii v římské církvi, konkrétně jejím českým

¹³² „Ať slavné Kristovo vzkříšení naší tmě ve světlo promění.“ *Český misál*. ed. 2015, Neděle Zmrtvýchvstání Páně, Velikonoční vigílie, č. 12.

¹³³ Srov. BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*. Praha: Vyšehrad, 2008, s. 498.

¹³⁴ MIENCIL, Petr. Chvalozpěv Exsultet – dějiny, struktura, liturgické užití. *GETSEMANY* [online]. Praha: Institut ekumenických studií v Praze, 2014 [cit. 2018-10-08]. Dostupné z: <https://www.getsemany.cz/node/3122>

překladem tak, jak jej máme v Českém misálu. Mnoho teologů fascinovaných tímto chvalozpěvem se jím zabývalo. Raniero Cantalamessa píše:

„Zamysleme se nyní trochu hlouběji, co Exsultet podává jako jádro tohoto rozhodujícího skutku, který znamená přechod od předobrazu ke skutečnosti, tedy v čem skutečně spočívá Kristova Pascha (oběť). Je to dobrá příležitost ověřit si, co všechno přešlo do liturgie z té bohaté diskuse o významu slova ‚Pascha‘, která se slavila v prvních stoletích křesťanství...“¹³⁵

3.3.1. Jásejte a radujte se andělé, země, Církvi, drazí bratři!

Stejně jako každá liturgická modlitba, začíná i Exsultet výzvou či pozváním k modlitbě.¹³⁶ Toto pozvání je však rozvinuté a vztahuje se nejen na přítomný lid, ale také na anděly, zemi a Církev, jak již bylo popsáno v první kapitole. Podívejme se nyní na jednotlivé skupiny, jimž je pozvání adresováno.

První skupinou, které je výzva adresována, jsou andělé a božská tajemství¹³⁷. Noc vzkříšení se totiž neodehrává v jasu světla, za chvalozpěvu andělů tak, jak tomu bylo při narození Ježíše v Betlémě, kdy zástupy andělů zpívaly „Sláva na výsostech Bohu...“¹³⁸, ale děje se zcela v tichu. Zřejmě proto je třeba vyzvat nebeské zástupy andělů, aby se přidali k chvále této velké noci, kdy Kristus vstává z hrobu a vítězí nad smrtí, což je skutečnost mnohem důležitější a více hodná chvály než to, že se narodil. Je zde i výzva k zaznění polnice, což nám může evokovat biblickou zprávu z Apokalypsy, kde: „Zatroubil sedmý anděl, tu se ozvaly v nebi silné hlasy: ‚Teď se ujal vlády nad tímto světem náš Pán a jeho Pomazaný a bude kralovat na věčné věky!‘“¹³⁹ Ježíšovým zmrtvýchvstáním tedy začalo něco, čemu apoštol Pavel říká poslední časy. Proto má v liturgii velikonoční vigilie znít polnice.¹⁴⁰

¹³⁵ CANTALAMESSA, Raniero. *Velikonočné tajemstvo*. Bratislava: SERAFÍN, 2001, s. 95.

¹³⁶ Srov. TICHÝ, Radek. *Oremus: komentáře ke vstupním modlitbám mešní liturgie*. Praha: Krystal OP, 2016. Liturgie (Krystal OP), s. 15–18.

¹³⁷ Otázkou zůstává, co jsou v Exsultetu zmíněná „božská tajemství“, protože se ve 20. století kolem této skutečnosti rozpoutala diskuse. Christine Mohrmannová ukázala, že se jedná o *divina ministeria* (tedy opět o anděly) a nikoliv o *divina mysteria* (božská tajemství) jak máme v chvalozpěvu dnes. Srov. TICHÝ, Radek. *Exsultet: historie a liturgie velikonočního chvalozpěvu*. Praha: Krystal OP, 2018, s. 36.

¹³⁸ Lk 2, 9–15.

¹³⁹ Zj 11, 15.

¹⁴⁰ Srov. TICHÝ, Radek. *Exsultet: historie a liturgie velikonočního chvalozpěvu*. Praha: Krystal OP, 2018, s. 36–37.

Další, kdo je zván k modlitbě chvály, je země¹⁴¹, která už není zahalena temnotou, ale je prozářena jasem Kristova vzkříšení. Nejen andělé na nebi, ale také lidé na zemi jsou zváni k oslavě. Zároveň jsou k radosti voláni všichni, jež jsou v zemi, tedy zesnulí, kteří očekávají své vzkříšení a jsou Kristovým vítězstvím nad smrtí od smrti zachráněni. Kristus prolomil brány smrti, sestoupil do podsvětí a vyvedl praotce očekávající Mesiáše. Ve starobylé homilii na svatou sobotu čteme:

„Vtělený Bůh zemřel a otrásl říši mrtvých. Jistě jde hledat praotce lidstva jako ztracenou ovci. Jistě chce navštívit ty, kdo se nacházejí v naprostých temnotách a ve stínu smrti, jistě přichází vysvobodit z bolestí uvězněného Adama spolu s uvězněnou Evou, jako Bůh i Evin syn.

[...]

Přikazuji ti: Probud' se, spáči, přece jsem tě nečinil proto, abys prodléval spoutaný v podsvětí. Vstaň z mrtvých, neboť já jsem život těch, kdo zemřeli. Vstaň, dílo mých rukou, vstaň můj obraze učiněný k mé podobě. Vstaň a vyjdeme odtud.“¹⁴²

Člověk má důvod k radosti, protože jeho Pán a Spasitel přemohl smrt a vyvedl člověka ze zajetí. Volá ho k životu. „Světlo Ježíšova těla proniklo temnotu hrobu a přišel podsvětí, takže hrobka pukla a kámen byl odvalen.“¹⁴³ „Z hrobu tryská život, průzračnější než z probodeného boku, životodárnější než z lůna Panny Marie.“¹⁴⁴ Celé drama dějin se odehrává mezi darem Božím a přijetím ze strany člověka. V tomto dni je vrchol dramatu, které dosahuje věčného počátku, neboť dvě energie se navždy spojily. Svolení Syna rodit se věčně z Otce cele zaplavilo tělo jeho lidství.¹⁴⁵

Třetí pozvání je směřováno k matce Církvi okrášlené leskem jasného světla. Není to tedy církev, která se zkrášluje, ale může být okrášlena jedině odrazem lesku svého ženicha. On, který byl pro lidské oko nevzhledný a opovrhovaný, svou smrtí a zmrtvýchvstáním se stává jasným světlem, jeho oslavené tělo září. Ti, kteří byli ve křtu s ním ponořeni do jeho smrti, budou s ním také vzkříšeni a budou odrážet tuto

¹⁴¹ V latinském originálu se nachází slovo *tellus*, což má blíže k hlíně či humusu, a nikoliv obvyklý výraz *terra*, což odkazuje v liturgii i na to, co je pod zemí, šeol, tartar. Srov. TICHÝ, Radek. *Exsultet: historie a liturgie velikonočního chvalo zpěvu*. Praha: Krystal OP, 2018, s. 37.

¹⁴² *Denní modlitba církve*. Bílá sobota, modlitba se čtením, 2. čtení.

¹⁴³ TICHÝ, Radek. *Exsultet: historie a liturgie velikonočního chvalo zpěvu*. Praha: Krystal OP, 2018, s. 38.

¹⁴⁴ CORBON, Jean. *Liturgie pramene*. Praha: Krystal OP, 2015, s. 39.

¹⁴⁵ Srov. tamtéž.

krásu.¹⁴⁶ Církev „je černá křehkostí lidské přirozenosti, přece však krásná milostí, černá, protože ji tvoří hříšníci, přece však krásná tajemstvím víry.“ A když ji vidí Kristus, který si oblékl kvůli ní špinavé šaty, jak obmyta koupelí znovuzrození oblékla bělostný oděv, jása nad ní.¹⁴⁷ Církev má důvod se radovat a zpívat mohutným hlasem, protože se jí dostalo velkého daru.

Čtvrtou a poslední skupinou, která je jáhnem zvána k modlitbě, jsou přítomní věřící, kteří se shromáždili ke slavení této veliké noci. Jáhen je prosí o modlitební podporu, vyzývá je, aby se připojili ke společnému vzývání Boha. Nejen ten, kdo přednáší modlitbu, ale i ten kdo naslouchá, se pasivně zapojuje. Navíc jsou všichni pozváni k tomu, aby odpovídali v dialogu a připojili se k závěrečnému amen. Vidíme, že invitorium v Exsultetu má sestupnou tendenci. Nejprve jsou pozváni andělé a božská tajemství, pak země, následuje celá Církev a na závěr je pozváno konkrétní společenství. Jáhen, vědomý si tohoto nezaslouženého daru povolání, prosí Boha o naplnění jasem světla a sílu vyzpívat chvalo zpěv.¹⁴⁸

3.3.2. Díkůvzdání

Hned po invitoriu a dialogu, jak jej známe ze mše svaté na začátku preface, následuje chvála Otce a Syna, jimž náleží oslava radostným zpěvem, jenž pramení v srdci člověka. Srdce je totiž ve východní tradici vnímáno jako střed člověka, jako místo, kde se odehrává a odkud pramení vše podstatné v životě, myšlenky, rozhodnutí atd. Toto pojetí vychází z biblické tradice.¹⁴⁹ Celý člověk se má tedy zapojit do chvály Boha nejen tělem, ale i duší a celým svým srdcem.

¹⁴⁶ Srov. TICHÝ, Radek. *Exsultet: historie a liturgie velikonočního chvalo zpěvu*. Praha: Krystal OP, 2018, s. 40.

¹⁴⁷ Srov. AMBROŽ Z MILÁNA, *Denní modlitba církve*, sv. 4, čtvrtek 15. týdne, modlitba se čtením, 2. čtení.

¹⁴⁸ Srov. TICHÝ, Radek. *Exsultet: historie a liturgie velikonočního chvalo zpěvu*. Praha: Krystal OP, 2018, s. 39–42.

¹⁴⁹ Pavel Florenskij neodděluje ve svém díle „Sloup a opora pravdy“ *sóma a psyché*, ale vnímá „celou jeho strukturu jako celek“, což vysvětluje na etymologii slova tělo v různých jazycích. Stejně jako východní tradice rozebírá lidské tělo jako *hlavu, hrud' a břicho*, což není zcela typické pro naše dnešní vnímání člověka. Spíše jsme zvyklí, že dnešní vnímání by jej rozdělilo na hlavu (mozek), který myslí a řídí všechny ostatní funkce, a zbytek, kde jsou tyto funkce uskutečňovány. Mozek je tedy místo, kde se uskutečňuje myšlení a prožívání. Naproti tomu Florenskij uvádí břicho jako místo, kde se koncentrují zažívací a reprodukční pochody, hrud' je místem koncentrace pocitů a hlava je místem života vědomí. Když pokračuje a zamýšlí se nad mystikou břicha a hlavy vs. mystikou hrudi (tedy srdce), je to něco fascinujícího. Mystika břicha, která ovládala starověk a někdy i současnost (myšleno začátek 20. století, ale dá se vztáhnout i na dnešek) a někdy i katolicismus, je popsána jako něco zhoubného a špatného. Naproti tomu mystika hrudi je něco, co je omilostněno. Středem

Jelikož jsme si v úvodu této kapitoly řekli, co znamená, že Kristus splatil dluh Adamův a také komu se tento dluh platil¹⁵⁰, nemusíme se k této tématice již vracet. Podle Efréma Syrského přestal být člověk po hříchu liturgickou bytostí. Adam svým hříchem přestal být schopný chválit Boha a člověku se navrácí tato liturgická důstojnost až vykupitelským skutkem Ježíše Krista. Jenom díky tomu může člověk chválit Boha v duchu a pravdě, ve jménu celého stvoření.¹⁵¹

3.3.3. Pascha

Strofa, která následuje za díkůvzdáním, nás vede k židovské pesachové liturgii, kdy se zabíjeli beránci na památku událostí v Egyptě, kde žil izraelský národ v otroctví. „Pak vezmou trochu krve a potřou jí obě veřeje i nadpraží u domů, v nichž jej budou jíst. [...] Tu noc projdu egyptskou zemí a všechno prvorozené v egyptské zemi pobiji, od lidí až po dobytek. [...] Na domech, v nichž budete, budete mít na znamení krev. Když tu krev uvidím, pomenu vás a nedolehne na vás zhoubný úder, až budu bít egyptskou zemi.“¹⁵² Tuto událost si mají Izraelité připomínat každý rok, když slaví Pesach.¹⁵³ Tento starozákonní předobraz se naplňuje v Kristu, který je „pravý Beránek, jehož krev posvěcuje veřeje věřících.“¹⁵⁴ Podobně jako chléb a víno při mši svaté neztrácejí hodnotu, ale dostávají při proměnění v tělo a krev Krista hodnotu nejvyšší, tak i předobrazy Starého zákona dostávají naplněním v Novém zákoně vyšší hodnotu.¹⁵⁵ Meliton ze Sard o tom píše:

„Obětování beránka, slavení velikonoce i všechno, co je psáno v Zákoně, mělo za cíl Ježíše Krista. Kvůli němu se dalo všechno v Zákoně starém a ještě více v řádu novém. Vždyť zákon se stal Slovem a Starý se stal Novým..., přikázání přešlo v milost a předobraz se změnil ve skutečnost: beránek v Syna.“¹⁵⁶

hrudi je srdce, a tak se nelze divit, když se zde hovoří o srdci jako místu tohoto duchovního prožívání, což je typické pro biblické pojetí a je dokládáno i výroky z Písma. Kdo tedy očistí své srdce, dostává se do harmonie se stvořením a tuto harmonii do stvoření vnáší. Srov. FLORENSKIJ, Pavel Aleksandrovič. *Sloup a opora pravdy*. Velehrad: Refugium Velehrad–Roma, 2003. Studie (Refugium Velehrad–Roma), s. 236–244.

¹⁵⁰ Srov. 3. Teologie slavnosti velikonoční svíce.

¹⁵¹ Srov. TICHÝ, Radek. *Exsultet: historie a liturgie velikonočního chvalo zpěvu*. Praha: Krystal OP, 2018, s. 58–59.

¹⁵² Ex 12, 7. 12–13.

¹⁵³ Srov. Ex 12,26–27.

¹⁵⁴ *Český misál*, ed. 2015, Neděle zmrtvýchvstání Páně, Velikonoční vigilie, č. 18.

¹⁵⁵ Srov. CANTALAMESSA, Raniero. *Velikonočné tajomstvo*. Bratislava: SERAFÍN, 2001, s. 93.

¹⁵⁶ MELITON ZE SARD. *Denní modlitba církve*, sv. 2, Pondělí velikonoční, modlitba se čtením, 2. čtení.

Jedná se tedy o první naplnění předobrazu Starého zákona v Ježíšovi. Není to však jediný předobraz, ale jak jsme již zmínili, je jich ve velikonočním chvalo zpěvu několik.

3.3.4. Přejchod Rudým mořem – předobraz křtu

V následujících strofách je nám předkládán obraz vyvedení Izraele z Egypta skrze Rudé moře. Co však tento předobraz v sobě skrývá? Egypt je místo, kde izraelský národ přebývá v otroctví a musí žít pod nadvládou faraonů, pracovat pro ně v nelidských podmínkách a snášet všelike těžkosti.¹⁵⁷ Podobně působí hřích v lidském životě a člověk žijící v otroctví hříchu nejedná svobodně. Rudé moře, kterým Bůh vede svůj lid, symbolizuje křestní vodu, která smývá viny hříchu. Lid procházející Rudým mořem se zbavuje otroctví pod nadvládou Egyptanů a člověk, který prochází vodou křtu¹⁵⁸, se obmývá od otročení hříchu. Přivtěluje se ke Kristu, který svým spasitelným dílem vzal naše viny na sebe a osvobodil nás od smrti.¹⁵⁹ To, co se v předobrazu Starého zákona děje „suchou nohou“, v obraze Nového zákona je doopravdy, neboť Kristus sestupuje do řeky Jordánu, bere na sebe všechny hříchy lidstva, které vynáší na dřevo kříže. Proud krve a vody tryskající z jeho probodeného boku je též skutečný. To vše se děje ve křtu, kde je lita voda na hlavu křtěného. Co jiného je proud řeky života vyvěrající z pravé strany chrámu než proud vody vyvěrající z Ježíšova probodeného srdce. Pramen života vyvěrající ze zahrady, kde bylo Ježíšovo tělo uloženo a kde vstává z mrtvých.¹⁶⁰

Dalším předobrazem je ohnivý sloup, o němž jsme mluvili v předchozích kapitolách. U každé křtitelnice je mimo dobu velikonoční umístěna velikonoční svíce, která se rozsvěcuje při křtech. Kromě toho, že symbolizuje Krista zmrtvýchvstalého, můžeme v ní vidět i ohnivý sloup, který vedl Izraelity na poušti. Jako Izraelité na poušti byli

¹⁵⁷ Srov. Ex 1, 8–14.

¹⁵⁸ V dnešní době to není tak zřetelné, neboť už se téměř vůbec nekřtí v baptisteriích, ale pouze litím vody na hlavu. Dříve však byla baptisteria, která skutečnost ponoření do vody a projití vodou lépe demonstrovala. Na jedné straně vcházal člověk, svlékal své staré šaty, a když na druhé straně vycházel, oblékal šaty nové, bílé, jako znamení očištění od hříchu.

¹⁵⁹ Srov. Řím 6

¹⁶⁰ Srov. CORBON, Jean. *Liturgie pramene*. Praha: Krystal OP, 2015, s. 37–38.

osvěcování a vedeni ohnivým sloupem, tak křesťané mají následovat Ježíše Krista a nechat se jím vést.

Není to tedy nic jiného než křest, který jako první svátost našeho života nás uvádí do života s Bohem, přivtěluje ke Kristu, vzdaluje od nepravostí světa, od tmy hříchu, vrací milost, nevinnost a radost, zahání hříchy a smývá viny, sdružuje ve svaté společenství a vytváří jednotu srdcí.¹⁶¹

3.3.5. Kristus vítěz rozlamující pouta smrti

Zajímavou formulací je ve velikonočním chvalozpěvu věta: „Nic by nám neprospělo, že jsme se narodili, kdybychom nebyli vykoupeni.“¹⁶² Člověk se prvotním hříchem stává smrtelným¹⁶³, a pokud by nebyl vykoupen, došel by zatracení. Bůh se však rozhodl jej z moci hříchu vymanit a nenechat ho na pospas smrti.¹⁶⁴ Je to projev Boží lásky, když se Ježíš vydává a trpí smrt, která je vyjádřením a zviditelněním hříchu ve světě.¹⁶⁵ Tímto způsobem se tedy děje naše vykoupení – smrtí a zmrtvýchvstáním Ježíše Krista. S tímto problémem jistě souvisí článek víry „sestoupil do pekel.“ Co to znamená? „Kristus prošel branou naší nejzazší samoty, svým utrpením vstoupil do této propasti naší opuštěnosti. [...] Smrt, která předtím byla peklem, peklem už není“.¹⁶⁶ Naše vykoupení však nespočívalo jenom v přijetí utrpení a smrti, ale hlavně v tom, že smrt byla přemožena a Ježíš Kristus „jako vítěz vyšel z hrobu.“ V tom je naše vykoupení. „Síla lásky je silnější než smrt.“¹⁶⁷ V této formulaci se odráží a spočívá tajemství vnitrobožského života – bezvýhradné sebedarování Otce

¹⁶¹ Srov. *Český misál*. ed. 2015, Neděle zmrtvýchvstání Páně, Velikonoční vigilie, č. 18. Srov. RAHNER, Karl a Herbert VORGRIMLER. *Teologický slovník*. Praha: Vyšehrad, 2009. Teologie (Vyšehrad), s 181–183.

¹⁶² *Český misál*. ed. 2015, Neděle zmrtvýchvstání Páně, Velikonoční vigilie, č. 18. Jedná se o doslovnou citaci komentáře svatého Ambrože na druhou kapitolu Lukášova evangelia. Podle této mu někteří středověcí autoři připisovali celé dílo.

¹⁶³ KKC, č. 400.

¹⁶⁴ Srov. tamtéž, č.410–411.

¹⁶⁵ Srov. RAHNER, Karl a Herbert VORGRIMLER. *Teologický slovník*. Praha: Vyšehrad, 2009. Teologie (Vyšehrad), s. 359.

¹⁶⁶ BENEDIKT XVI. *Úvod do křesťanství: výklad apoštolského vyznání víry: s novou vstupní esejí autora z roku 2000*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. Studium (Karmelitánské nakladatelství), s. 213.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 214.

Synovi a Syna Otci, které se nepřekonatelně projevuje v sebedarování Božího Syna na kříži.¹⁶⁸

3.3.6. Otcovská dobrota zachraňující služebníka

Opravdu pobuřujícím způsobem na nás může působit strofa, ve které se hovoří o otcovské dobrotě, vydání Syna, aby byl vykoupen služebník. V rovině lidského chápání a posuzování to nemůže být přijato a pochopeno. Avšak Boží logika je jiná než logika lidská. V knize askety Salviána z Marseille nacházíme toto téma a do Exsultetu se dostala doslovná citace od zmíněného autora. Téma Boží lásky nacházíme u mnoha církevních otců, kteří velikost Boží lásky, jež vydala Syna namísto služebníka, popisovali na příběhu oběti Izáka, Abrahámovy syna.¹⁶⁹ Tento starozákonní předobraz opět dochází naplnění v Ježíši Kristu. Za všechny si uvedme sv. Jana Zlatoústého:

„Toto vše ale bylo předobrazem kříže. Proto i Kristus Židům říkal: „Váš otec Abrahám zajásal při pomyslení, že uvidí můj den. Viděl jej a zaradoval se“ (Jan 8, 56). Jak může vidět to, co se stalo tolik let po něm? Skrže obraz, skrže stín. Tak jako tato ovce byla obětována místo Izáka, tak i duchovní Beránek byl obětován místo světa. Bylo totiž nutné, aby pravda byla nejprve popsána a naznačena ve stínu. Pohledť totiž, zapřísahám tě, milovaný, jakým způsobem je vše naznačeno skrže stín: jednorozený tam, jednorozený zde; milovaný tam, milovaný zde. „Toto je můj milovaný Syn, v něm jsem našel zalíbení“ (Mt 3, 17). Onen byl od otce obětován jako celopal, i tohoto Otec vydal. A toto říká Pavel: „Vlastního Syna neušetřil, ale za nás všechny jej vydal: což nám spolu s ním nedá i vše ostatní?“ (Řím 8, 32). Až sem tedy stín; později se ukazuje mnohem zjevnější pravda věci. Tento duchovní Beránek byl obětován za celý svět, celý svět očistil, lidi vysvobodil ze hříchu a přivedl je k pravdě.“¹⁷⁰

Domníváme se, že toto místo Velikonočního chvalozpěvu může být jedním z těch, která vedla středověké kazatele k mylnému pochopení a pojetí, že totiž zlý Otec obětoval nebohého Syna a liboval si v jeho utrpení. Zde však musíme připomenout, že tomu tak není, ale jak již bylo řečeno, utrpení je dílem Otce i Syna. Jedno utrpení

¹⁶⁸ Srov. POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. 3. vyd. Praha: Krystal OP, 2006. Teologie (Karmelitánské nakladatelství: Krystal OP): Krystal OP): Krystal OP), s. 379.

¹⁶⁹ Srov. TICHÝ, Radek. *Exsultet: historie a liturgie velikonočního chvalozpěvu*. Praha: Krystal OP, 2018, s. 75–77.

¹⁷⁰ JAN ZLATOÚSTÝ, *Homiliae in Genesim*, hom. 47, PG 54, 432–433.

je dílem obou. Stejně jako narození, tak i utrpení není dílem Otce bez Syna, ani Syna bez Otce. Otec vydal Syna, Syn vydal sebe.¹⁷¹

3.3.7. Felix culpa

Mnoho lidí si klade otázku, na kterou nezná odpověď: „Proč Bůh dopouští zlo?“ Tato je nám však zodpovězena ve světle velikonoční svíce a ve zpěvu Velikonočního chvalozpěvu. Je to láska, která zapříčinila vtělení Božího syna. Vtělené milosrdenství Boží se vydává v oběť. Nauka založená na Písmu a tradici říká, že by se Boží Syn nevtělil, kdyby nebylo prvotního hříchu. V mešním „Credo“ vyznáváme, že pro naši spásu sestoupil Syn Boží z nebe a stal se člověkem. Přesto, že Bůh mohl zamezit zlu svou prozřetelností, nechává zazářit svou moc, lásku do krajnosti a milosrdenství, které bychom bez hříchu nikdy tak hluboce nepochopili. „Zlo, hřích lidstva, se stal Bohu podnětem vytvořit nejvyšší dílo, dílo vtělení a vykoupení. Zlo se musí postavit do služeb Božích! Slouží dobru! Proto je Bůh dopouští!“¹⁷² Uvedené učení pochází od svatého Augustina, který říká: „Žádný jiný důvod nezpůsobil příchod Krista Pána, než spasení hříšníků. Dej pryč nemoci, dej pryč rány, a nezbude ti žádný důvod pro léčení.“¹⁷³ Z této teologie vychází jistě také autor Exsultetu, když do kompozice chvalozpěvu zařazuje zvolání „Ó šťastná vina“, které je jistě inspirováno svatým Ambrožem. V jeho kázáních najdeme zvolání: „Ó, šťastný pád, který nemohl být odčiněn lépe!“¹⁷⁴ a jinde zase: „Moje vina se stala cenou mého vykoupení... Větší užitek mi přinesla vina než nevina.“¹⁷⁵ Toto je však jenom jeden pohled na věc. V teologii však existují dva protichůdné směry, z nichž jeden říká, že primární účel vtělení (který jsme si představili) je vykoupení z hříchu. Druhý naopak tvrdí, že účelem je naplnění a korunovace díla stvoření. Tento spor se v teologii nachází už od Ruperta z Deutz (tedy přelomu 11. a 12. století), který nechtěl připustit, že by bylo vtělení podmíněno lidským hříchem. Oba dva jsou přípustné a pravověrné, protože mají oporu v Písmu a u církevních otců a záleží na spiritualitě teologa.

¹⁷¹ Srov. AUGUSTIN Z HIPPO, *Sermones*, sermo 52; PL 38.

¹⁷² BAUR, Benedikt. *Život ve světle liturgie*. Praha: sestry dominikánky Broumov, 1969, s. 152.

¹⁷³ AUGUSTIN Z HIPPO, *Sermones de Scripturis*, Sermo CLXXV, kap. 1, PL 38, 945.

¹⁷⁴ AMBROŽ Z MILÁNA, *In Ps. 39, 20*; CSEL, 64, s. 225.

¹⁷⁵ AMBROŽ Z MILÁNA, *De Iac.I.*, 6, 21; CSEL, 32, 2, s. 18.

Názory Jana Dunse Scota, který bývá někdy mylně řazen mezi zastánce „vtělení jako dovršení stvoření“, jsou dnes rozvíjeny mnohými předními christology¹⁷⁶. Scotus k otázce přistupuje christocentricky a poté co vyloučí nebezpečí podmíněnosti vtělení stvořením, vylučuje i podmíněnost vtělení lidským hříchem. Kdyby Adam nebyl zhřešil, pak by Kristus přišel jako zbožštitel člověka a zjevitel Boha, ne tedy jako vykupitel, ale jako spasitel. Adam byl obdarován prostředky k dosažení určeného cíle, ale ve stavu počáteční a relativní dokonalosti, která je ve vztahu k eschatologické plnosti nedokonaná. Proto Adam potřeboval Spasitele, Zbožštitel, Dovršitele i před hříchem. Prvotním hříchem začíná modifikace dějin spásy zahrnující osvobození od hříchu – vykoupení.¹⁷⁷

Vidíme tedy, že otázka týkající se viny po prvotním hříchu a jejích následků je diskutabilní a není zcela vyřešeno, jestli bylo třeba Adamova hříchu k inkarnaci Božího Syna nebo ne. Oba přístupy jsou však legitimní, a proto autor hymnu Exsultet zvolil pod vlivem teologie svatého Ambrože a svatého Augustina variantu, že bylo třeba viny, aby přišel vykupitel. Tato formulace však neodporuje ani druhé linii teologie, totiž že vtělení je dovršením a korunovací stvoření a Boží Syn by se i bez Adamova hříchu vtělil, jak bylo nastíněno výše. „Ó felix culpa!“ nenajde opodstatnění v žádném izolovaně braném místě Písma. Je to výkřik naděje a optimismu, když vnímáme Písmo jako celek a věříme, že Bůh může svou velkou mocí vytěžit dobro ze všeho, „i ze zla“, jak o tom hovoří svatý Augustin.¹⁷⁸

3.3.8. Opěvování noci

Jak jsme nastínili výše, všechny podstatné události naší spásy se dějí v noci. Proto se není čemu divit, že autor velikonočního chvalozpěvu opěvuje noc na více místech. Vyjmenujme si tedy, jak jdou jednotlivé chvály noci za sebou:

- Noc, kdy se zabíjí Beránek;
- Noc vyvedení z Egypta;

¹⁷⁶ Jmenujme alespoň některé autory a díla, která se touto problematikou zabývají. V. Boublík, *La Predestinazione*; J. Galot, *Gesù liberatore*; M. Bordoni, *Incarrazione*.

¹⁷⁷ Srov. POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. 3. vyd. Praha: Krystal OP, 2006. Teologie (Karmelitánské nakladatelství: Krystal OP): Krystal OP), s. 200–205.

¹⁷⁸ Srov. CANTALAMESSA, Raniero. *Velkonočné tajomstvo*. Bratislava: SERAFÍN, 2001, s. 100–101.

- Noc, kdy ohnivý sloup zahnal temnotu hříchu;
- Noc, dnes vzdalující od nepravostí světa...;
- Noc rozlomení pout smrti;
- Noc znající čas zmrtvýchvstání;
- Noc vypovězená v žalmech, rozjasněná světlem;
- Noc zahánějící hříchy a smývající viny...;
- Noc spojující zemi s nebem, člověka s Bohem.¹⁷⁹

Vidíme, že noc je spojena se starozákonními předobrazy (zabíjení beránka; východ z Egypta; ohnivý sloup; „noc jako den se rozjasní“), které docházejí naplnění v Kristově vzkříšení (rozlomení pout smrti; znající čas zmrtvýchvstání), jež má účinek do minulosti i budoucnosti (vzdalující od nepravostí světa...; zahánějící hříchy a smývající viny; spojující zemi s nebem, člověka s Bohem). Izraelité ještě před Ježíšovým vykupitelským dílem shrnovali svaté dějiny do „čtyř nocí“: noc stvoření, noc obětování Izáka, noc vyjití z Egypta a noc, ve které dojde k zániku světa.¹⁸⁰ Tato praxe se velmi brzy přenesla i do křesťanství. Exsultet pojímá Paschu jako „obnovu světa a palingenezi kosmu“. Všechny výše zmíněné „noci“ se střetávají právě ve veliké noci Paschy.¹⁸¹

Noc je často vnímána negativně, jako něco špatného a nechtěného. Když se však na tuto skutečnost podíváme z jiného úhlu pohledu, je noc a temnota pouze nedostatkem světla. Proto je tak opěvována ta noc, která odchází a je prozářena Kristovým zmrtvýchvstáním, „noc“, kterou nezná nikdo, jenom Otec¹⁸², noc, která přechází v onen věčný den učiněný Pánem¹⁸³.

3.3.9. Svíce přinášená jako nekrvavá obět'

V této noci je přinášena svíce jako obětní dar. Symbolizuje Krista, který se zcela odevzdává Otci. Stejně jako se podle příkazu knihy Exodus¹⁸⁴ přinášela

¹⁷⁹ Srov. *Český misál*, ed. 2015, Neděle zmrtvýchvstání Páně, Velikonoční vigilie, č. 18.

¹⁸⁰ *Targum a Esodo*, 12, 42.

¹⁸¹ Srov. CANTALAMESSA, Raniero. *Vel'konočné tajomstvo*. Bratislava: SERAFÍN, 2001, s. 98–99.

¹⁸² Srov. Mk 13, 32

¹⁸³ Srov. CORBON, Jean. *Liturgie pramene*. Praha: Krystal OP, 2015, s. 133.

¹⁸⁴ Srov. Ex 29, 38–42.

v Jeruzalémském chrámě obět' každý den, ráno a večer, tak Kristus tuto obět' nahradil svou obětí na kříži. Podobně jako dým ze starozákonní oběti měl být vůní Bohu příjemnou, tak i Kristus je svou obětí vůní Bohu příjemnou.¹⁸⁵ „Pro křesťany se modlitba ve jménu Beránka zabitého a vzkříšeného, modlitba při zapálení večerní lampy, tedy v čase, v němž se kdysi přinášela obět' v chrámě, stala sama večerní obětí, líbeznou vůní chvály.“¹⁸⁶ To odpovídá verši žalmu 141,2: „Má modlitba ať je před tebou jako kadidlo, mé zvednuté dlaně jako večerní obět'.“ Podobně čteme v komentářích svatého Augustina a Cassiodora.¹⁸⁷ Takovou obětí je právě přinášení a obětování svíce při velikonoční vigílii.

Pilná včela, která vytane na mysl většiny lidí, když se řekne slovo *Exsultet*, není v podstatě dělnicí, ale v originálu stojí *mater apis*, což je matka včela. Proč se však do českého překladu nedostala *matka včela*, zůstává otázkou. Někteří autoři to velmi kritizují¹⁸⁸, avšak český překlad zřejmě bere v potaz dělbu práce včel, neboť tou, která produkuje vosk je dělnice, a nikoli matka.¹⁸⁹ To nás však z teologického hlediska příliš mnoho nezajímá. Pokud se podíváme do mnohých podob velikonočního chvalozpěvu, uvidíme zdůrazňované panenství, pilnost včel, které jsou dávány člověku jako příklad. Když čteme pozorně, vše poukazuje na Pannu Marii, která je panenskou matkou – Bohorodičkou, neposkvrněným početím.¹⁹⁰

Liturgii není cizí používání obrazů a textů z pohanského světa. Proto nacházíme v původní chvále na včelu uvedené v *Missale Gothicum* doslovné citace Vergiliových *Písní rolnických*.¹⁹¹ Pozoruhodnější je zmínka o tom, že označení *Apis Mater* bylo výsostným označením bohyně Artemis Efezské a kněžky v jejím chrámu byly označovány *melittai* – včelky. Této bohyni byl obětován vosk jako symbol její

¹⁸⁵ Srov. Žid 10; Ef 5, 2.

¹⁸⁶ TICHÝ, Radek. *Exsultet: historie a liturgie velikonočního chvalozpěvu*. Praha: Krystal OP, 2018, s. 96. Srov. Žid 13, 15.

¹⁸⁷ Srov. AUGUSTIN Z HIPPO, *Enarrationes in Psalmos*, ps. 140, č. 5, PL 37, 1818. Srov. CASSIODORUS, *In psalterium expositio*, sp. 140, PL 70, 1000.

¹⁸⁸ Srov. NEUBAUER, Zdeněk. *Mystéria křesťanská, aneb, O kosmogonickém tajemství Velikonoc*. Praha: Malvern, 2009, s. 31–32.

¹⁸⁹ Srov. Životní cyklus matky, dělnice a trubce: (dělba práce ve včelstvu). *Včelky.cz* [online]. [cit. 2019-03-08]. Dostupné z: <http://www.vcelky.cz/zivotni-cyklus.htm>.

¹⁹⁰ Srov. TICHÝ, Radek. *Exsultet: historie a liturgie velikonočního chvalozpěvu*. Praha: Krystal OP, 2018, s. 115, 132, 134–135, 144, 147.

¹⁹¹ Srov. TICHÝ, Radek. *Exsultet: historie a liturgie velikonočního chvalozpěvu*. Praha: Krystal OP, 2018, s. 86–93.

přirozenosti.¹⁹² Zřejmě se však jedná o shodu náhod než o přímou souvislost. Stejně tak i dlouhá chvála včely se stala neužitečnou a neodpovídající době, a proto byla upravena tak, jak to odpovídá přirozenému vývoji liturgie.¹⁹³

3.3.10. Jitřní Vládce světla

Označení jitřní Vládce světla nepatří nikomu jinému než vzkříšenému Kristu. V latinském originálu vidíme spojení *lucifer matutinus*. Lucifer, přestože v dnešní době bývá často spojován s temnými silami a bývá tak označován kníže pekel, v doslovném překladu znamená nositel světla. V Písmu je toto slovo spojováno s jitřenkou, avšak církevní otcové mu dávají nejrůznější významy: padlý anděl, počátek časů a stvoření nebo duše svatých.¹⁹⁴

Kristus sám sebe označuje jako zářivou jitřní hvězdu¹⁹⁵, a proto je označení lucifer církevními otci použito také pro Krista. Tak tedy i Exsultet prohlašuje Krista za pravého Lucifera, neboť oloupil peklo a jako vítěz vychází oděn v jeho roucho. Satan, kterého kniha Job uvádí mezi syny božími, padl, Ježíš – jednorozený Syn Boží zvítězil a tudíž „nezná západu“.¹⁹⁶

„Hle, jak září svaté paprsky Kristova světla... nezměrná a temná noc zmizela, temnoty byly v tomto světle zničeny a smutný stín smrti se navrátil do šera. Život se rozestřel na všechna bytí, a všechna bytí byla naplněna velikým světlem; Východ východů zaplavil vesmír a ten, který byl ‚před jitřenkou‘ a před hvězdami, nesmrtelný a nezměrný, veliký Kristus září nad všemi jsoucny více než slunce. Proto pro nás, kteří v něj věříme, nastal den světla, dlouhý, veliký, který nekončí, mystické Velikonoce...“¹⁹⁷

¹⁹² Srov. NEUBAUER, Zdeněk. *Mystéria křesťanská, aneb, O kosmogonickém tajemství Velikonoc*. Praha: Malvern, 2009, s. 32.

¹⁹³ DRUHÝ Vatikánský koncil, Konstituce o posvátné liturgii *Sacrosanctum concilium*, č. 21.

¹⁹⁴ TICHÝ, Radek. *Exsultet: historie a liturgie velikonočního chvalo zpěvu*. Praha: Krystal OP, 2018, s. 103.

¹⁹⁵ Zj 22, 16.

¹⁹⁶ Srov. NEUBAUER, Zdeněk. *Mystéria křesťanská, aneb, O kosmogonickém tajemství Velikonoc*. Praha: Malvern, 2009, s. 34.

¹⁹⁷ Homilie inspirovaná Hippolytovým pojednáním o Velikonocích. in CORBON, Jean. *Liturgie pramene*. Praha: Krystal OP, 2015, s. 132.

3.4. Amen

Velikonoční chvalozpěv celé shromáždění zakončuje společným zvoláním *Amen*. Kromě stejného zvolání na konci modlitby žehnání ohně ho shromážděný lid vyslovuje až na konci Exsultetu. Tato aklamace pochází z hebrejštiny. Není výrazem přání, ale výrazem uznání a přijetí.¹⁹⁸ Lid se tedy tímto způsobem sjednocuje se zpěvem jáhna a souhlasí se vším, co bylo ve velikonoční chvále vyzpíváno. Přijímá tak radostnou zprávu o svém vykoupení ze smrti a hříchu a je připraven přijmout radostnou zvěst evangelia, zvěst o zmrtvýchvstání.

¹⁹⁸ Srov. BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*. Praha: Vyšehrad, 2008, s. 45.

Závěr

Cílem naší práce bylo projít krok za krokem Slavnost velikonoční svíce. To se podařilo hned z několika hledisek: 1) z hlediska historického vývoje, kdy jsme nastínili vývoj od starověku až do dnešní doby; 2) z hlediska teologie, když jsme se zabývali teologií samotné slavnosti; 3) z hlediska symbolů ve slavnosti obsažených.

V první kapitole jsme pojednali o historii a struktuře Slavnosti velikonoční svíce, jejíž současná podoba je upravena liturgickou reformou po Druhém vatikánském koncilu. Ukázalo se však, že v historii měla mnoho podob a prodělala velký vývoj hlavně ve středověku. Také je pozoruhodné, jak liturgické slavení dokázalo přejímat prvky ze sekulárních literárních děl, což lze v Exsultetu ilustrovat na příkladu tematiky chvály včely, jež byla přejata z Vergiliových rolnických písní. Liturgie rovněž reaguje na vývoj ve světě, jež se promítl v textu chvalozpěvu například tím, že byla odstraněna přímiluva za císaře, která ztratila význam po zániku Svaté říše římské.

Ve druhé kapitole jsme srovnali texty chvalozpěvů na svíci pocházející z různých oblastí Evropy a poukázali na nejdůležitější témata, jež jsou obsažena v jednotlivých verzích. Závěrem našeho úsilí bylo zjištění, že některé chvalozpěvy jsou dosti odlišné, jiné naopak textově podobné, inspirované jedním zdrojem nebo přímo starší verzí chvalozpěvu. Překvapivým zjištěním bylo, že jsou v jiných verzích chvalozpěvu použity obrazy, které v námi používané (galikánské) verzi vůbec nejsou, jako například hořící keř zmíněný v knize Exodus nebo Samson a lev ve vinici z knihy Soudců. Po důkladné analýze jsme identifikovali témata, která jsou společná téměř všem chválám, a to ohnivý sloup, přechod Rudým mořem a velikonoční beránek.

Ve třetí kapitole jsme se věnovali nejenom teologii jednotlivých částí Slavnosti velikonoční svíce, ale také teologii symbolů na svíci. Zařadili jsme zde témata, která nějakým způsobem souvisí, i když nejsou explicitně vyjádřená, jako například teologie dějin, když jsme pojednávali o symbolu letopočtu nebo teologii Kristových ran při zasazování kadidlových zrn do velikonoční svíce.

Položili jsme si také otázku, který symbol je nejmýlnější pro dnešního člověka, a který naopak ztratil svou výpovědní hodnotu. Došli jsme k závěru, že velikonoční svíce symbolizující vzkříšeného Krista je dosti výmluvným symbolem, který je jasný všem. Naopak letopočet nebo pět kadidlových zrn jsou symboly, které člověk dnešní doby nedokáže dešifrovat a nerozumí tomu, proč se do svíce vyrývají. To bylo také motivací k tomu, proč jsme se těmito symbolům věnovali.

Jako pomoc k hlubšímu prožívání celých Velikonoc může dobře posloužit třetí kapitola, neboť v ní popisujeme symboliku a teologii celé této slavnosti. Stěžejní teologická témata objevující se ve Slavnosti velikonoční svíce, v odborné literatuře pojednávána na mnoha set stranách, jsou ve třetí kapitole práce čtenáři předložena stručně a srozumitelně.

Anotace

Jméno a příjmení autora: Vojtěch Radoch

Název práce: Slavnost velikonoční svíce

Typ práce: Diplomová

Instituce: Katedra liturgické teologie CMTF UP v Olomouci

Vedoucí práce: doc. Ing. Pavel Kopeček, Th.D.

Abstrakt: Diplomová práce se věnuje úvodní části velikonoční vigilie, jíž je Slavnost velikonoční svíce. Nejprve je nastíněna tato liturgie ve svém historickém vývoji a zároveň je popsáno její dnešní uspořádání. Pro přehlednost je rozdělena na žehnání ohně a Velikonoční chvalozpěv. Následně jsou za použití komparační metody srovnány různé verze velikonočního chvalozpěvu. Poslední část se věnuje teologii celé Slavnosti velikonoční svíce, ale zároveň má přesah i do témat, která se přímo nebo nepřímo dotýkají této slavnosti, jako jsou teologie dějin nebo teologie Kristových ran.

Klíčová slova: Slavnost velikonoční svíce, Exsultet, Praeconium paschale, velikonoční vigilie, požehnání ohně

Počet stran: 67

Summary

Abstract: The diploma thesis deals with the opening part of The Easter Vigil, which is Lucernarium. At first, this liturgy is outlined in its historical development and its present arrangement is described. For clarity first chapter of this thesis is divided into (1) The Blessing of the Fire and Preparation of the Candle and (2) The Easter Proclamation. Subsequently, various versions of The Easter Proclamation are compared using a comparative method. The last part of this thesis is dedicated to theology of the whole first part of The Easter Vigil, and it also includes topics that directly or indirectly relate to this celebration, such as Theology of History or Theology of Christ's wounds.

Key words: The Service of Light, Exsultet, Praeconium paschale, The Easter Vigil, The Blessing of the Fire

Seznam použitých zkratek

- Dt 5. kniha Mojžíšova, Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih)
- Ef List svatého apoštola Pavla Efezským, tamtéž
- Ex 2. kniha Mojžíšova, tamtéž
- Gal List svatého apoštola Pavla Galatským, tamtéž
- Gn 1. kniha Mojžíšova, tamtéž
- Iz Kniha proroka Izajáše, tamtéž
- Jan Evangelium podle Jana, tamtéž
- Lk Evangelium podle Lukáše, tamtéž
- Mdr Kniha moudrosti, tamtéž
- Mk Evangelium podle Marka, tamtéž
- Mt Evangelium podle Matouše, tamtéž
- Řím List svatého apoštola Pavla Římanům, tamtéž
- Zj Zjevení Janovo, tamtéž
- Žid List Židům, tamtéž
- CSEL *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, Wien 1866.
- č. článek
- ed. editor
- KKC *Katechismus katolické církve*, Kostelní Vydří 2002
- PG *Patrologiae cursus completus, series Graeca et Orientalis*, ed. J. P. MIGNE, 1857-1886
- PL *Patrologiae cursus completus, series Latina*, ed. J. P. MIGNE, 1878-1890
- s. strana
- srov. srovnej

Bibliografie

A) Biblický text

Bible: český ekumenický překlad: Písmo svaté Starého i Nového zákona včetně deuterokanonických knih. 24. (15. opravené) vydání. Praha: Česká biblická společnost, 2018. ISBN 978-80-7545-077-7.

Nový zákon: text užívaný v českých liturgických knihách přeložený z řečtiny se stálým zřetelem k Nové Vulgátě. 3. vyd. V Kostelním Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. ISBN 80-719-5073-4.

B) Dokumenty církve

CONGREGATIO RITUUM. *Instructio Musicam sacram.* In: Acta Apostolica Sedis (1967).

CONGREGATIO DE CULTU DIVINO ET DISCIPLINA SACRAMENTORUM. *Oběžník příprava na velikonoční svátky a jejich slavení,* (1988).

Český misál. V Kostelním Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2015. ISBN 978-80-7195-810-9.

Katechismus katolické církve. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002. ISBN 80-719-2473-3.

Ordo officiorum ecclesiae lateranensis, ed. L. FISCHER, F. P. Datterer & Cie, München – Freising 1916.

Všeobecné pokyny k Římskému misálu. Praha: Česká biskupská konference, 2002.

C) Patristické prameny

AMBROŽ Z MILÁNA, *De Iacob et vita beata*; CSEL 32.

AMBROŽ Z MILÁNA, *Explanatio Psalmorum XII*; CSEL 64.

AMBROŽ Z MILÁNA, *O svatých tajemstvích,* český překlad – SEKRETARIÁT ČESKÉ LITURGICKÉ KOMISE ed. *Denní modlitba církve,* sv. 4, Praha, 1987.

AUGUSTIN Z HIPPO, *Enarrationes in Psalmos*; PL 37.

AUGUSTIN Z HIPPO, *Sermones,* sermo 52; PL 38.

AUGUSTIN Z HIPPO, *Sermones,* sermo 216; PL 38.

AUGUSTIN Z HIPPO, *Sermones de Scripturis,* Sermo 175; PL 38.

EGERIA, *Itinerarium Egeriae,* ed. M. Hejtmanová, Jihočeská universita, České Budějovice 1999.

CASSIODORUS, *In psaltérium expositio*; PL 70.

MELITON ZE SARD, *Velikonoční homilie*, český překlad – SEKRETERIÁT ČESKÉ LITURGICKÉ KOMISE ed. *Denní modlitba církve*, sv. 2, Praha, 1987.

JAN ZLATOÚSTÝ, *Homiliae in Genesim*; PG 54.

Starobylá homilie na Velkou a svatou sobotu, český překlad – SEKRETARIÁT ČESKÉ LITURGICKÉ KOMISE ed. *Denní modlitba církve*, sv. 2, Praha, 1987.

D) Primární literatura

BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*. Praha: Vyšehrad, 2008. Teologie (Vyšehrad). ISBN 978-80-7021-965-2.

CANTALAMESSA, Raniero. *Vel'konočné tajomstvo*. Bratislava: SERAFÍN, 2001. ISBN 80-88944-18-X.

CORBON, Jean. *Liturgie pramene*. Praha: Krystal OP, 2015. ISBN 978-80-87183-77-9.

FUCHS, Guido a Hans Martin WEIKMANN. *Das Exsultet: Geschichte, Theologie und Gestaltung der österlichen Lichtdanksagung*. Regensburg: Verlag F. Pustet, 1992. ISBN 37-917-1306-X.

TICHÝ, Radek. *Exsultet: historie a liturgie velikonočního chvalozpěvu*. Praha: Krystal OP, 2018. Liturgie (Krystal OP). ISBN 978-80-7575-031-0.

E) Ostatní literatura

ADAM, Adolf. *Liturgika: křesťanská bohoslužba a její vývoj*. Vyd. 2. Praha: Vyšehrad, 2008. ISBN 978-80-7021-968-3.

BAUR, Benedikt. *Život ve světle liturgie*. Praha: sestry dominikánky Broumov, 1969.

BENEDIKT XVI. *Úvod do křesťanství: výklad apoštolského vyznání víry : s novou vstupní esejí autora z roku 2000*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. Studium (Karmelitánské nakladatelství). ISBN 978-80-7195-012-7.

BOSSUET J.-B.. *Oeuvres completes*, IV., Paříž 1836, ed. CANTALAMESSA, Raniero. *Vel'konočné tajomstvo*. Bratislava: SERAFÍN, 2001.

FLORENSKIJ, Pavel Aleksandrovič. *Sloup a opora pravdy*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2003. Studie (Refugium Velehrad-Roma). ISBN 80-867-1510-8.

JAN PAVEL II., *Tertio millennio adveniente*, apoštolský list ze dne 10. 11. 1994, český překlad Praha 1995.

KELLY, Thomas Forrest. *The Exsultet in Southern Italy*. New York: Oxford University Press, 1996. ISBN 01-950-9527-8.

KENNEL, S. A. H. *Magnus Felix Ennodius: a gentleman of the church*. Ann Arbor: University of Michigan Press, c2000. ISBN 04-721-0917-0.

- KUNETKA, František. Lucernarium v liturgii křesťanského starověku. In: *Antické křesťanství – liturgie, rétorika, antropologie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009. ISBN 978-80-7325-190-1.
- KUPKA, Josef. *O církevním roce*. Praha: Cyrillo-Methodějská tiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1907.
- MIHÁLYFI, Ákos. *Verejné bohoslužby*. Banská Bystrica: kníhtlačiaren Havelka, 1937.
- NEUBAUER, Zdeněk. *Mystéria křesťanská, aneb, O kosmogonickém tajemství Velikonoc*. Praha: Malvern, 2009. Zanfána z Atule. ISBN 978-80-86702-53-7.
- POKORNÝ, Ladislav. *Obnovená liturgie*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1976.
- POKORNÝ, Ladislav. *Světlo svátostí a času: tajemný svět svátostí: posvěcený čas*. 2., upravené vyd. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1981.
- POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. 3. vyd. Praha: Krystal OP, 2006. Teologie (Karmelitánské nakladatelství: Krystal OP). ISBN 80-719-5000-9.
- POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš Kristus – Pravda dějin: trojiční a christocentrická teologie dějin*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009. Teologie (Karmelitánské nakladatelství). ISBN 978-80-7195-369-2.
- RAHNER, Karl a Herbert VORGRIMLER. *Teologický slovník*. Praha: Vyšehrad, 2009. Teologie (Vyšehrad). ISBN 978-80-7021-934-8.
- RIGHETTI, Mario. *Manuale di storia liturgica*. 3. ed. corretta ed accresciuta con 87 illustrazioni. Milano: Editrice Ancora, 1969.
- RICHTER, Klemens. *Liturgie a život: smysl liturgie, mše, církevní svátky, svátostná znamení*. Vyd. 2., rozš. Praha: Vyšehrad, 2003. ISBN 80-702-1575-5.
- TICHÝ, Radek. *Oremus: komentáře ke vstupním modlitbám mešní liturgie*. Praha: Krystal OP, 2016. Liturgie (Krystal OP). ISBN 978-80-7575-003-7.
- VLK, Miloslav. *Pojďme s ním svatým týdnem*. 2. vyd. Praha: ing. Marie Ryšavá, MBA, ASC, 2017.
- Výklady ke Starému zákonu: Knihy prorocké*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998. ISBN 80-719-2274-9.

F) Internetové zdroje

Proč před kostely o Velikonocích hoří ohně?. *Vira.cz* [online]. [cit. 2018-10-01]. Dostupné z: <https://www.vira.cz/texty/knihovna/kapitoly/o-velikonocich-pred-kostely-zapaluji-ohne>.

GASSNER, Jerome. The Exsultet. In: *CatholicCulture.org* [online]. Collegeville, Minnesota: The Liturgical Press, 1947 [cit. 2018-10-15]. Dostupné z: <https://www.catholicculture.org/culture/library/view.cfm?recnum=6341>.

MIENCIL, Petr. Chvalozpěv Exsultet – dějiny, struktura, liturgické užití. *GETSEMANY* [online]. Praha: Institut ekumenických studií v Praze, 2014 [cit. 2018-10-08]. Dostupné z: <https://www.getsemany.cz/node/3122>.

Životní cyklus matky, dělnice a trubce: (dělba práce ve včelstvu). *Včelky.cz* [online]. [cit. 2019-03-08]. Dostupné z: <http://www.vcelky.cz/zivotni-cyklus.htm>.